

GÜLSÜN BİLGEHAN'ın

MEVHİBE (I)

KİTABININ LOZAN'a İLİŞKİN YEDİNCİ BÖLÜMÜ

24 TEMMUZ 2000

GÜLSÜN BİLGEHAN'ın
MEVHİBE (I)
KİTABININ LOZAN'a İLİŞKİN YEDİNCİ BÖLÜMÜ

24 TEMMUZ 2000

Karı kocanın Lozan yolculuğu çok zevkli geçti. Baharın güzel günleriydi. Mevhibe hızla ilerleyen trenin penceresinden önünde uzanan yemyeşil kırları, kendisine çok değişik gelen orta Avrupa kasabalarını ilgiyle izliyordu. İsmet paşa ve eşine özel bir vagon ayrılmıştı, genç başdelege bir yazı masası üzerinde raporlarını okuyup, incelemeler yaparken Mevhibe sesini çıkarmadan beraberliklerinin huzurunu, mutluluğunu içine sindiriyordu. Bir ara, aklına, onları Sirkeci'den uğurlayanların arasında bulunan akrabalarından birinin ayak üstü ettiği rica geldi. Büyük teyze hanımın torunu kocasına iş arıyordu. Mevhibe konuyu eşine açtı. Kendisini dalgın dinleyen İsmet Paşa birden sinirlendi, sesini genç kadının pek az duyduğu tonda sertleştirerek:

"Gene mi, iş güc isteyenler? Ben seni bunun için mi yanıma aldım? Hale bak, ben nelerle meşgulüm, elâlem neyin peşinde?" diye çıkıştı.

Mevhibe utançtan kıpkırmızı olmuştu. Hayatı boyunca unutamayacağı bir ders almıştı. Gerçi, genç adam karısının gönlünü bir iki dakika sonra tatlı sözlerle hoş etmişti, fakat ödün vermediği ilkelerini de iyice ortaya koymuştu. Mevhibe, uzun yıllar hep kendisinden ayrıcalık bekleyenlerle, iltimas kabul etmeyen eşi arasında kalacaktı. Teselliye yine İzmir'deki büyüklerine mektup yazmakta buldu.

20 Nisan 1923

Muhterem Sevgili Validelerim,

İki gündür size bir şey yazamadım. Sizden ayrılalı dört gün oldu. Bugün hepinizi ayrı ayrı göreceğim geldi. İnşallah yakında hayırlı bir sulh (barış) ile avdet ederiz (döneriz). Salı günü ezanı beş geçe İstanbul rıhtımına vapurumuz yanaştı. Etrafta olan vapurlar düdüğü çalarak selamladılar. Rıhtım kalabalıktı. Paşa indi, alkışlar içinde ilerleyerek otomobile bindi. hareket etti. Sonra beni de yaver otomobile kadar getirdi. Bindim. Nuriye Nazif Hanımlardan kimse yoktu. Otomobile yalnız bindim. Nuh da öne oturdu. Doğru

eve geldik. Kapı kapalı, kimse yok. Nesime Hanım'a geldim, kapısı aralık. Kapıyı açınca karşıma Nazife Hanım çıktı. "Telgrafi almadın mı, niçin gelmediniz?" dedim. Vapurun ne zaman geleceği belli olmadığından Bayram kendisi gelip alacakmış. Telgrafımı sabahleyin erkenden almış, sormuş, "akşamüzeri vapur gelecek" demişler. Vakit geçirmek için Hacer Hanım'a gitmiş Nesime Hanım'a girdim. Arkamdan Faika Hanım yetişti, "bize gidelim" diye... biraz oturduk, onlara gittik. Evlerine gelmişler, alt katta oturuyorlar, üstü kiraya vermişler. Yemek yedik. Nihat Bey de Bayram'dan işitmiş, bizi karşılamaya gitmiş, geç kalmışlar. Sonra eşyalarla geldiler, eve yerleştirdiler. O gün Ramazan imiş. Gün doğduktan sonra davul çıkmış. Halide Hanım'a,

"Teraviye gidelim" dedim. Süleymaniye'ye gittik. Teraviyi kıldık, kalabalıktı. İkbâl Hanım birdenbire görünce şaşırıldı. Uzaktan "benzettim" zannetti. Yanıma gelince:

"Aaa, sen nereden çıktın?! Ne vakit geldin?" diye bağırılmaya başladı. Biz her gün gazete okuduğumuzdan herkes okuyor sanıyorum. Halide Hanım'ların hiç gazete okudukları yokmuş. Ne Paşa'nın Lozan'a gideceğini, ne de İstanbul'a geleceğini biliyormuş. İstanbul'da herkes kendi telaşında, geçinmek gailesinde. O gece, kapının önünde otomobil durunca,

"Acaba kim geldi?" demişler. Zafer de,

"İsmet Paşa gelmiştir" demiş.

Halide Hanım bir buçuk aylık hamileymiş. Camide herkes başıma toplandı. Eve geldik. Nuriye Hanım gelmiş.

"Hiyanet ... Beni niçin karşılamadın?" dedim. Rıhtıma gitmiş, polislere sormuş.

"Sabah gelecekle" demişler. Hiç kimse yokmuş, dolaşmış, dolaşmış, dönmüş. Vapur süratliydi, çabuk gittik.

Bir iki saat oturduk, gittiler. Zavallı evlatlığımız Aysecik! Benim indiğim gün Pendik'e gitmişler. Orada bir ev bulmuşlar. Meramen görüşemedim. Gelirse beş lira vermesi için Bayram'a tembih ettim. Rıza Bey'in getireceği eşyaları

da kendisine vermesini söyledim. Sabahleyin komşular geldi. Züleyha, Şehime, Nesime ve Hacer Hanımların size pek çok selamları var. Saadet hanım, dayım, Nahit Bey, komşu balıkçılar da uğradılar. Ben biraz Ayşe Hanım'a gittim, zavallı bitmiş, adeta boyu küçülmüş, çok zayıflamış. Evin alt katını kiraya vermişler. Yeni kiracı gelmiş, bir mebus ailesiymiş. Yetişmiş kızları var. Elimi öptüler, görüştüklarine çok memnun oldular.

Eve fotoğrafçı geldi. Size gönderdiğim fotoğrafı çıkardılar. Vesikaya yapıştırmak için... Saat on buçukta ben evden çıktım. Nazife, Nuriye ve Faika Hanımlarla çarşıya gittik. İskarpın, çorap, pardösü aldım. Sonra istasyona geldik. Kalabalıktı. Polisler iki taraflı dizilmiş. Yola halılar sermişler. Biz vagona girdik. Nazife Hanım'ın üvey kızı İclal, Zahit'le geldi. Zevcinin işini söylemek için... Paşa yoktu. Kendisi söyleyecekti, bana tembih ettiler. Çan çalmaya başlayınca hepsi indiler. Biraz sonra Paşa trene geldi. Selam vererek, bindi, alkışladılar. Tren hareket etti. O gece yarısı Karaağaç'a geldik. Dün öğle vakti Sofya'ya vardık. Gece Sırbistan'ın payitahtı (başkenti) olan Belgrad'a geldik. Bugün, akşamüzeri İtalya toprağı başladı. Sırbistan çok güzel. Açık ova, baharlar açmış, her taraf yeşillenmiş. Fakat kâfirlerin yüzünü gördükçe canım sıkıldı.

Kaynanamın, annemin muhterem ellerinizden öperiz.

Mevhibe İsmet

Lozan'a vardıklarında garda Rıza Nur Bey'in beklediğini gördüler. Doktor Rıza Nur ikinci delege olarak İsmet Paşa'nın en yakın yardımcısı sıfatıyla konferansta görevliydi. Mevhibe daha önce eşinden adını işitmişti.

"Hanımefendiye şehri gezdirelim!" dediler. Genç kadın bambaşka bir dünyada bulunmaktan şaşkın, yol yorgunu olmasına rağmen gezi teklifini kabul etmek zorunda kaldı. Bavulları otele

bırakıp bir otomobil buldular, dolaşmaya çıktılar. Mevhibe'nin Avrupa'daki ilk gününden aklında kalan bitip tükenmeyen yollar oldu...

Otele dönünce kısa bir dinlenmeden sonra ilk işi gene İzmir'deki ailesine haber ulaştırmaktı.

22 Nisan1923

Sevgili Hanımanneciğim,

Hamdolsun salimen Pazar gecesi saat 21.00'de Lozan'a vasil olduk. Polisler dizilmiş, otomöbil bekliyordu. Paşa ve ben arabaya bindik. On dakika sonra Lozan Palas'a geldik. Her taraf elektriklerle süslenmiş, adeta donanma gibi... Otelden içeri girdik, asansöre bindik. İkinci kata çıktık. Burada üç oda bizim. Biri yatak odası, biri Paşa'ya çalışma salonu, biri de misafir kabul yeri. Lozan'ın en mükemmel oteliymiş. Bir odanın geceliği 10 lira imiş. Demek ki, üç oda bir gecede 30 lira ediyor. Kirayı hükümet veriyormuş. Biz yalnız yemek parasını vereceğiz. Lozan'a yaklaşınca trene gazeteciler gelmeye başladı. Paşa'yı da düşünce aldı:

"Çetin iş! Nasıl olacak?" diyor. Diğer trenlerde geçenlere bakıyor da,

"Herkes zevküsefasında! Bizim gibi elâlemin yükünü başına almamış..." diyor.

Hanımanneciğim, duanızı üzerinden eksik etmediğinizi biliyorum. İnşallah duanız sayesinde hayırlı bir sulhu imza etmeye muvaffak olur. Paşa'ya da söyledim. "Hanımannemin duası ile başarılı olursunuz" dedim. "İnşallah!" diyor. Hanımanneciğim, inerken, giyilecek olan şapka elbise sandığında kalmış. Paşa Lozan'a kalpaklı indi. Ne kadar iyi oldu! Öyle geziverse ne olur?

Gece geldik. Bu sabah arkadaşları ile görüşmeye gitti. Ben de size bu mektubu yazıyorum. Siz nasılsınız? İzmir'in Ramazanı nasıl? Camilere gidiyor musunuz? Başınız gene ağrıyor mu? Geceleri misafir geliyor mu? Rıza Bey gittiler mi? Gittiyse çok yalnız kaldınız. İnşallah yakında gelir. Rica

ederim, bana mektup gönderiniz. Bilseniz sizi ne kadar göreceğim geldi. Mektup gönderiniz ki, konuşmuş gibi olalım. Şimdilik başka yazacak yok. Hürmetle elerinizden öperim.

Paşa sıhhattedir, ellerinizden öper, hayır duanızı üzerinden eksik etmemenizi rica eder.

Kızınız

Mevhibe İsmet

Genç kadın annesini de unutmadı...

Lozan 22 Nisan 1923

Sevgili Anneciğim,

Hanımannemin mektubunda nasıl geldiğimizi yazdığımdan size tekrar yazmaya hacet yok. Yalnız sizi çok göreceğim geldiğinden sıhhati afiyet haberinizi bildirmenizi çok rica ederim.

Bizim yol İstanbul'dan buraya üç buçuk gün sürdü. Canım sıkılmıştı. Bugün otele inince ferahladım. Rıza Nur Bey'in haremî (eşi), hoppa, şakacı, çok söyler bir genç... Birlikte sıkılmayacağım gibi geliyor. Siz üzülmeyiniz, inşallah yakında hayırlı bir sulh ile avdet ederiz. Bugün Pazar, işe başlamadılar. Murahhaslar gelmişler, sabah inşallah başlayacaklar. Allah yardımcıları olsun. Duanıza muhtacız anneciğim. Mübarek Ramazan-ı Şerif hürmetine Cenab-ı Hak kusurlarımıza bakmasın, bizi selamete çıkarın. Paşa ve ben ellerinizden öperiz.

Mevhibe İsmet

İkinci Barış Konferansı 23 Nisanda yine Ouchy'de Chateau Oteli'nde toplandı. Bu sefer ilkinde olduğu gibi büyük açılış törenleri yapılmadı, heyetler azalmış, meraklı topluluğu yok olmuştu. Türk delegasyonu bilinen, tanıdık bir muhite gelmekten dolayı çok daha rahattı. İsmet Paşa konferansın birinci bölümünde edindiği izlenimlere

dayanarak ekibini az çok değiştirmişti. Heyet gerek gazeteciler, gerekse danışman ve uzmanlarla yarı yarıya azalmıştı. Herkes artık görevini biliyor, işini en verimli şekilde yapıyordu. Ayrıca bu defa İsviçre'de Türklere karşı daha ılımlı bir havanın estiği de görülüyordu. İlk olduğu gibi kimse kendilerine yabancı gözüyle bakmıyordu. Bu değişimde İsmet Paşa'nın memleketin ileri gelenleri ile yaptığı özel görüşme ve temasların büyük payı vardı. Hatta Lozan'da bir Türk-İsviçre Dostluk Derneği bile kurulmuştu.

Mevhibe, konferans çalışmaları dışında delegasyonun oldukça sıkıntısız bir hayat sürdüğünü gördü. Hep beraber otelde, kendilerine ayrılan katta kalıyorlardı. Para sorunları yoktu. İdari işlere sonradan çok parlak bir maliye bakanı olacak Fuat (Ağralı) Bey bakıyordu. Otel, yemek, ziyafet gibi harcamalar hükümet kontrolünde idi, hesabı o büyük bir titizlikle tutuyordu. Resepsiyonları, resmi davetleri protokol kararlaştırıyor, hangi devletlere karşılık verilmesi gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca her delegenin yevmiyesi bulunuyordu. Günlük ihtiyaçların da hesabını Fuat Bey tutuyor, masrafların hangisi devlete hangisi şahsa aitse karar verip ayırıyor, ona göre deftere geçiriyordu. Delegeler zel harcamalarını kendileri yapıyorlardı.

İsmet Paşa ile Mevhibe yemeklerini dairelerinde küçük salonda Rıza Nur ve eşi ile yiyorlardı. Genç kadın Lozan'a geldikten sonra İffet Hanım'la tanışmış ve iki kadın kısa sürede kaynaşmışlardı. İffet Hanım neşeli, canlı bir insandı. Mevhibe'nin gençliğini, tecrbesizliğini görmüş, ona alışamadığı bu yabancı ortamda rehberlik etmek görevini üstlenmişti. Kendisi Avrupa'da yaşamış, batı kültür ve dilini bilen bir kadındı. Ayrıca gezmeyi de çok severdi. Onun için sevimli bulduğu İsmet Paşa'nın toy hanımı ile birlikte dolaşmak pek hoşuna gitmişti. Delegasyondaki erkeklerin işleri başlarından aşkındı, sabahın erken saatlerinde çalışmaya başlıyorlar, gece yarısına kadar meşgul oluyorlardı. İffet Hanım hep bir bahane uyduruyor, İsmet Paşa'nın arabasını rica ediyor ve böylece iki kadın kendilerini İsviçre yollarında buluyorlardı. Ouchy'ye, Cenevre'ye kadar uzandılar.

İsmet Paşa da eşinin zamanla rahatlayıp, çekingenliği üzerinden attığını görüyor, onu da beraberinde getirdiğine tekrar tekrar memnun oluyordu. Genç kadının ilk günlerdeki ürkekliği yavaş yavaş kayboluyordu. Artık eskisi gibi yabancı bir erkek görünce odasına kaçmıyor, eşinin yanında diğer delege hanımlarıyla sohbet ediyor, utangaçlığını yenmeye çalışıyordu. Ama ne zorlu bir hayata girmişti.!

Mevhibe, Lozan'a geldiği anda bambaşka bir evrene adım atmıştı. Burada beraber olduğu insanlar ne İstanbullu, ne de Anadolu lu tanıdıklarına benziyorlardı. Kadınlar erkeklerle teklifsizce konuşuyorlar, serbestçe dolaşıyorlar, bırakın yüzlerini göğüslerini, kollarını bile geniş dekolterlerle açık bırakıyorlardı. Erkekler de gördükleri hanımları ellerini hafifçe dudaklarına götürerek selamlıyorlar, onlarla ortak hayatı paylaşmaktan hiç de rahatsız olmuşa benzemiyorlardı. Mevhibe toplumun her kesitinde çalışan kadınları hayretle izliyordu. Önceleri en çok dairelerinde kendilerine hizmet eden erkek garsonlardan çekinmişti. Hele ilk yemeği yediği günü hiç unutamıyordu. Kocası ile büyük, beyaz örtülü, gümüş çatal kaşıklı, mumların parlak şamdanlarda ışıldadığı bir masaya oturmuştu. Beyaz eldivenli ciddi yüzlü hizmetkârlar servis yapıyorlardı. Kocaman bir tepsiye binbir itina ile oturtulmuş bir yaban ördeği ortaya geldi. Garson, gururla tepsiyi Mevhibe'ye yanaştırdı. Genç kadın kuşun neresinden kesip başından bu belayı nasıl savacağını düşünerek tam elini uzatıyordu ki, adam geri çekiliverdi. Sonra sofradaki diğer kişilere aynı şekilde ördeği gösterişle sundu ve yeteri kadar hayranlık topladığına emin olunca, tabağı köşedeki masanın üzerine koyup, dikkatle eti paylaştırmaya başladı. Mevhibe olan biteni izlerken gülmek için dudaklarını ısırmış, ama böylece İsviçrelilerin yemek âdetlerini de öğrenmeye başlamıştı.

İsmet Paşa, eşinin de diğer bazı diplomat hanımları gibi yabancı bir dil konuşmasını istiyordu. İsviçreli dostları Türk Başdelegesinin genç hanımı için bir öğretmen bulmakta gecikmediler. Ama, Mevhibe olanları duyunca kıyameti kopardı...

Evet, kendini yetiştirmek için, Paşa'sının isteklerini yerine getirmek uğruna elinden geleni yapıyordu. Yalnız, bu kadarı da

fazlaydı!

İsmet Paşa eşini bunca öfkeliendiren, tepkisini çekenin ne olduğunu önce anlayamadı. Sonra, öğrenince de kahkahalarla gülmekten kendini almadı. Mevhibe'nin itiraz ettiği Fransızca ders almak değil, seçilen hocanın bir erkek olmasıydı!

Nasıl, yabancı bir erkekle odaya kapanıp saatlerce başbaşa kalabilirdi?

İsmet Paşa karısının ürkekliliğini anlayışla karşıladı, ısrar etmedi. Mevhibe yıllar sonra Lozan günlerinden yeterince yararlanamadığını düşünerek çok üzülecek, eşinin istediği gayreti geri çevirdiği için pek pişman olacaktı...

Genç kadını o sıralarda en çok kaygılandıran ise ailesinden henüz hiçbir haber alamamasıydı. Her sabah heyecanla Paşa'nın posta tepsinine bakıyor, annelerinin mektubunu sabırsızlıkla bekliyordu. Oysa, kendisi çok düzenli bir şekilde günlerini yazmaya devam ediyordu.

28 Nisan 1923

Muhterem Sevgili Validelerim,

Bugün sizden ayrılalı 12 gün oldu. Henüz bir mektubunuza, sıhhat haberinize, nail olamadım. Bana lütfen sık sık mektup gönderirseniz, sizi görmüş gibi olur, çok sevinirim.

Ben size yollardan ve buradan defalarca mektuplar gönderdim. Sizi cevabınız geciktiği için çok merak ediyorum. Bir mektubunuzu alsam ferahlayacağım.

Lozan'a geledi bugün altıncı gün. Vaziyetin nasıl olacağı daha belli değil. Şimdilik ufak meseleler görüşülüyor. İnşallah hayırlı bir sulh ile, duanız berekâtı ile neticelenir. Paşa ve ben sıhhatteyiz. Seniha Hanım'a, mektubumda gözümün, diş etlerimin ağrıdığından bahsetmiştim. Gözüm ve diş etlerim de geçmektedir. İstanbul'da bana nazar değdirdiler. Her gün şişmanladığımı, hatta boyumun bile uzadığını söylüyorlardı. Mektubumu yazarken sol gözüm seğirdi. İnşallah yarın

sizden mektup alırım. Mektubu Cumartesi gecesi yazıyorum. Paşa da yandaki misafir kabul salonunda General Pellé ile görüşüyor. Yavaşıca pencereden baktım. İhtiyar, saç, bıyığı bembeyaz...

Rıza Nur Bey'in haremî İffet Hanım'la birlikte sokağa çıkıyoruz. Biraz dolaşp geliyoruz. İffet Hanım, Fransızca biliyor. Merhum Serasker (asker ve savaş işleri bakanı) Ali Rıza Paşa'nın torunu imiş. Ailesi Nice'te oturuyor. Babası Şükrü paşa, amcası da İstanbul'da Hilaliahmer Reisi Süreyya Paşa imiş. Burada daha kimseyi tanımıyoruz. Yalnız Mısırlı bir Türk hanımını gördük. Sabah da Mısırlı bir prenses gelecekmış.

Şimdilik yazacak başka bir havadis yok. Paşa ile birlikte sizin, annemin, dayı beyin, teyzemin, hanım yengemin ellerinizden öperiz. Hayır duanızı eksik etmemenizi rica ederiz. Hayri Bey'in gözlerinden öperiz. Azize'ye çok selam. Dayımın ellerinden öperiz. Baki afiyetle daim olmanızı Cenab-ı Hak'tan temenni ederim, sevgili validelerim.

Kızınız
Mevhibe İsmet

Konferansın ikinci bölümü ilkinden farklı geçiriyordu. Bu sefer Lord Curzon, Poincare gibi ünlü liderler Lozan'a gelmemişlerdi. Ortada tartışılan iki proje vardı: Müttefiklerin sunduğu teklif ve Türklerin savunduğu diğer taslak... Her madde üzerinde ayrıntılı olarak çalışmalar yapılıyordu.

İsmet Paşa Ankara ile sürekli temas halindeydi. Her gece düzenli olarak özel ve resmi görüşmeleri birer harp raporu gibi hazırlayıp, yurda bildiriyordu. Başdelege doğrudan doğruya başbakan ile iletişim kuruyordu; fakat İsmet Paşa, Mustafa Kemal 'i de ayrıca her konudan haberdar ediyordu. İki arkadaşın arasında yıkılmayacak kadar kuvvetli bir güven bağı vardı.

İsmet Paşa, dost bildiği memleketlerden bile gelen tersliklerle uğraşıyor, çözümlendiğini sandığı meseleleri Müttefiklerin nasıl tekrar tekrar ortaya koyduklarını görüyordu. Genç başdelege güçlülere

rağmen yılmıyor, sabahlara kadar, bazen gözüne hiç uyku girmeden çalışıyordu. Meis Adası ve Adakale üzerine zorlu mücadeleler oldu. Biri İtalyanlar, diğeri Romenler tarafından sahipleniliyordu. Türk delegasyonu savunduğu noktalarda samimi ve ciddi olarak ısrar ediyordu ve kararlı tutumunu çözüme kadar sürdürüyordu. Her zamanki gibi mesele, barışı tehlikeye düşürmeden , zafere ulaşmaktı.

İsmet Paşa birinci konferansta olduğu gibi en zorlu uğraşı gene kapitülasyonlar konusunda verdi. 4 Şubatta çalışmaların kesilme nedenlerinden biri kapitülasyonlardı. Türk heyeti Lozan'dan ayrılana dek çeşitli memleketlerden yeni teklifler sunulmuştu. Hatta İtalyan Başdelegesi Bombard çok uğraşmış, sonunda "Montagna formülü" adıyla anılan bir çözüm bulmuştu. İleri sürülen teklife göre Türkiye'deki adli yönetimin yenilenip, düzeltilebilmesi için bir süre öngörülüyor ve beş yıl boyunca bir danışma heyetinin yardımcı olması isteniyordu. İsmet paşa ile arkadaşları gençliklerinden beri kapitülasyonların yalnız ekonomik bölümlerinden dolayı Osmanlı Devleti'nin elinin kolunun bağlı olduğunu düşünürlerdi. Oysa Lozan'da müttefiklerin, mali ve ticari hükümlerde fazla güçlük çıkarmaksızın kapitülasyonların kalkmasını kabul ettiklerini görmüşlerdi. Tuhaftır ki, asıl adli sahada direniyorlardı. Genç başdelege hukukçu olmamasına rağmen konuyu uzmanlardan danışarak öğrenmiş ve büyük bir çekişmenin içine girmişti. Konferansın ilk bölümünde memleketin adli bağımsızlığını koruyacak bir yöntemle müttefiklerin pek çok teklifini reddederek Montagna formülüne yeni bir şekil getirmişti. Buna göre geçici bir süre için yabancı danışma kurulunun Türkiye'de çalışmasını kabul etmişti. Ama Hukukçular Birinci Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşına katılmamış devletler arasından seçilecekler ve Türk memurları olarak görev göreceklerdi. İlk konferans, İngiliz ve Fransızların İsmet Paşa'nın şartlarını kabul ettiklerini bildirdikleri notalarla sona ermişti. Böylece 4 Şubatta Türk delegasyonu kapitülasyonlar meselesini halletmiş olarak yurda dönmüştü. Fakat, 1923 yılı, Mayıs ayının ilk haftasında konu tekrar açıldı. Müttefikler, Montagna formülü hiç konuşulmamış gibi tekrar adli kapitülasyonların devamı için ısrara başladılar. Sonra

İngilizler yeni bir teklifle ortaya çıktılar. Buna göre kapitülasyonlar adli bakımdan değişik şeklide sürecek, yabancı hukuk danışmanları Türkiye'de hâkim gibi çalışacaklar, bir yabancı hakkında herhangi bir araştırma yapılacağı zaman, uygulamadan önce konuyu bilecekler ve görüşlerini belirteceklerdi. İsmet Paşa Türk adliyesinin bağımsızlığını kaldıran şartlara şiddetle karşı çıktı.

Konferans sırasında, özellikle özel sohbetlerde yabancı delegeler İsmet Paşa'nın yakasından tutuyorlar ve

"Siz hiç memleketinizde mahkemelerde dava geçirdiniz mi?" diye soruyorlardı. Genç diplomat "hayır" cevabını verince de hemen ekliyorlardı:

"İşte bu yüzden kapitülasyonların kalkmasında ısrar ediyorsunuz. Oysa bir adli yardım memleketinizin çıkarı içi elzemdir." İsmet paşa da altta kalmıyor, onlara:

"Biz kendi vatandaşlarımızın yargısına razı ve eminizdir. Kim mahkememize düşmek istemiyorsa memleketimize gelmesin" diye söylüyorlardı.

İnönü Savaşları komutanı "yargıçlık sanatının" da "muhariplik vasfı" gibi Türk milletinin doğal kabiliyetlerinden olduğuna inanıyordu. Evet, kendisi mahkemelere düşmemiştir ama işgal sırasında İstanbul'daki aile fertlerinin mahkemelerde davaları görülmüştü. Aylardan beri maaş alamamış, ihtiyaç içindeki hâkimlerin "Kuvayi Milliyeci akrabası" diye bazı çevrelerin mahkûm ettirmek istedikleri yakınlarına karşı adaleti yerine getirmekte tereddüt etmediklerini duymuştu.

Uzun müzakerelerden sonra nihayet bir anlaşmaya varıldı. İsmet Paşa'nın gayretleriyle daha önceden kabul edilen Montagna formülü yeniden onaylandı. Türk hâkimlerinin geleceklere ve onurları güven altına alındı. Gerçekten de Lozan Antlaşmasının yürürlüğe girmesinden sonra adli beyannameye uygun olarak biri İsviçreli, diğeri İsveçli, İspanyol ve Hollandalı olmak üzere dört hukuk danışmanına görev verildi. Bunlar Türkiye'de beş yıl çalıştılar. Bu arada pek çok adli yenilik yapıldı, fakat çalışmalara yabancı uzmanlar

asla katılmadılar. Daha sonra kendilerinden Türk adliyesinin işleyişi hakkında birer rapor istendi. Hukukçuların dördü de Türk mahkemelerinin bütün medeni memleketlerde olduğu gibi düzgün çalıştığını, adaletin yerine getirildiğini ve Türk hâkimlerinin görevlerinin ehli olduklarını itiraf ettiler.

İsmet Paşa sıkıcı, buhranlı oturumlardan sonra dairesine döndüğünde Mevhibe'yi kendisini heyecan ve merakla beklerken görüyordu. Genç kadın eşinin zorlu uğraşını izliyor, Türkiye'den gelen gazeteleri okuyor, konferansın her sorununu öğreniyordu. Gün geçtikçe İsviçre hayatına da uyum sağlıyordu. Karı koca serbest günlerinde Lozan ve çevresinde uzun geziler yapıyorlar, yanlarına Rıza Nur ve eşini de alarak sinirli çalışma ortamından biraz olsun uzaklaşmaya çalışıyorlardı. Mevhibe sık sık İzmir'e mektup yazıp gezdiği, gördüğü yerleri kayınvalidesi ile annesine anlatıyordu:

"Pazar günleri paşa ile sokağa çıkıyoruz. Bu Pazar Lozan'ın kâmilen (bütünüyle) önünü kaplayan bir göl var, oraya gittik. Paşa kürek çekmeyi iyi öğrenmiş. Ben kayığa bindim, Paşa da kürek çekti. Chateau de Chillon isminde tarihi bir şato varmış, oraya gidip, seyrettik. Bir savunma kalesiymiş. Şehri o kaleden düşmana karşı müdafaa ederlermiş. Kâmilen taştan yapılmış, 800 senelikmiş.

Aman ne kadar mamur (verimli) memleket! Binadan gözüküyor! O kadar güzel çiçekler var ki... Laleler çeşit çeşit, güller keza... Bu akşam yine karanfillerden, kırmızı sarı güllerden bir buket göndermişlerdi. Beyaz, iri gül kadar karanfillerden. Çok büyük ama kokusu az. Paşa memleketin mamurluğunu gördükçe, "Biz de ne zaman memleketimizi bu hale getireceğiz?" diye söyleniyor. Çok zengin memleket, hiç harp görmemiş. hiç eski elbiseli bir kadın ve erkek görülüyor. Küçük çocuklar o kadar tombul ki, yanaklarından kan damlıyor. Akşam sabah ellerinde çocuk arabaları, çocukları gezdiriyorlar, arabanın içinde uyuyor, oynuyorlar.

Atları çok büyük ve iri. Fakat araba az, otomobil çok. Paşa'nın buradaki otomobili İzmir'deki kadar büyük, dört kişilik. Paşa'nın arkasında daima bir sivil polis bulunuyor, otomobilde şoförün yanına oturuyor. Ben şimdi mektup yazarken yandaki salonda Paşa heyetten bazıları ile görüşüyor. Sabah onda konferansa gidiyor, saat birde yemeğe geliyor. Tekrar bazen konferansa gidiyor, bazen burada konuşuyorlar. Gece saat ikiye kadar hepsine mēram anlatıyor. Cenab-ı Hak duanız berekâtı ile emeğini zayı (yok) etmez de bu defa muvaffak olurlar..."

Mevhibe tam mektubunu bitirmişti ki, yandaki odada olağandışı bir hareket sezdi. Az önceki heyet ayrılmış, başka bir misafir gelmişti. Fakat durumda bir farlılık vardı. Koşuşma olmuş, adeta esen heyecan rüzgârı Mevhibe'ye kadar uzanmıştı. Genç kadın merakını yenemeyerek kabul salonunun kapısına yanaştı ve içeriye bir göz attı. İsmet Paşa'nın halinden çok önem verdiği bir kişiyle konuşmakta olduğu belliydi. Mevhibe biraz dikkat edince konuğu tanıdı, gazetelerde resimlerini görmüştü, inanamayarak tekrar baktı. Evet, yanılmıyordu. Türk Başdelegesinin karşısında oturan Yunan heyetinin başkanı Mōsyō Venizelos'tu.

İsmet Paşa da, Venizelos'un kendisinden görüşme isteğini öğrenince şaşırılmıştı. Konferansın başından beri Yunanlılarla çatışma halinde bulunmuştu. Yunanlılar ile Türkler arasında pek çok sorun vardı ve her iki taraf da şiddetli tartışma halindeydi. Bu yüzden İsmet paşa Venizelos'u başlıca Türk düşmanı bir politikacı olarak tanımıştı. Zaten genç generalin o zamana dek kendi memleketinde de bir Rum vatandaşı veya bir Yunanlıyla aralarındaki meseleleri konuşmuşluğu yoktu. Hiçbir zaman böyle bir yakınlığa girmemişti ve hele onların lideri durumundaki Vezinelos'a çok şüpheli bir gözle bakıyordu. Buna rağmen daha konferansın başında Vezinelos'un çok usta bir politikacı olduğunu anlamıştı.

Toplantılardan önce dost görünen birkaç yabancı delege kendisini Avrupa'nın hatırı sayılır lideri Venizelos'a karşı uyarılmışlardı. Yaşlı

politikacının Versailles Anlaşmasından beri dünyada etkili bir siyasi kişi olduğunu söylemişlerdi. Özellikle ABD Cumhurbaşkanı Wilson kendisine çok güvenir ve sık sık çeşitli konularda danışırdı. Yunanistan'ı ilgilendirmeyen sorunlarda bile onun görüşüne başvurulurdu. Yani acemi diplomat İsmet Paşa'nın çekeceği vardı, ayağını denk almalydı.

Yunan Baş delegeşi beklenmedik ziyaretine tam saatinde geldi. İsmet Paşa her zamanki kibarlığı ve nezaketiyle misafirine ikramda bulundu. Venizelos kendinden yirmi yaş daha büyük, güler yüzlü, saç sakalı ağarmış, bembeyaz bir adamdı. Genç ev sahibini şaşkınlığa düşürerek birden müttefiklerden dert yanmaya başladı. İsmet Paşa biraz hayretle, ama çoğunlukla şüphe içinde dinliyordu. Venizelos kendi durumundan ve konferansta sürdürdüğü görevinin zorluklarından yakınarak söze başladı. Kendi memleketinde askeri bir rejim vardı ve kimseye söz geçiremiyordu. Çok güvendiği, beraber savaşa girdiği müttefik devletler ise kendisini yol üzerinde desteksiz bırakmışlardı. Konferansın toplanmasından önce gerek Fransa'da Poincare, gerekse İngiltere'de Lord Curzon'la görüşmüş, müttefiklerin davası için vazife görüp, felakete uğradıklarını hatırlatarak: "Sizin yüzünüzden savaşa girip, yenildik. Muharebe sırasında yardım etmediniz. Bari şimdi, barış günlerinde bizi ortada bırakmayın!" diye şikâyet etmişti. Ama her iki lider de söylediğine göre, Venizelos'u reddetmişler, yeni bir savaşın sorumluluğunu üstlenemeyeceklerini bildirip, aradan çekilmişlerdi. Venizelos bu yüzden memleketinin ihanete ve haksızlığa uğradığını söylüyor, müttefiklere demediğini bırakmıyordu. Hatta İsmet Paşa'ya:

"Bunlar İzmir'e çıkmamız için rica ettiler, yalvardılar; biz öyle çıktık. Şimdi hepsini inkâr ediyorlar, bizi yalnız bırakıyorlar!" diye söylenecek kadar ileri gitti. Yaşlı lider kendi ortaklarından umudunu kesmişti ve tek çare olarak Türklerle yakınlaşmayı görmüştü. Kendisine sorgu dolu gözlerle bakan İsmet Paşa'ya;

"Buraya iyi münasebetler kurmak için ne çare bulabileceğimizi görüşmeye geldim" dedi.

Genç Türk Başdelegesi önceleri Venizelos ile çok dikkatli konuştu, her sözünü, hareketini manalandırmaya çalıştı. İlk buluşmalarını ilerleyen günlerde diğerleri izledi. İsmet Paşa Venizelos'un Türkiye ile Yunanistan arasında gelecekte iyi ilişkiler kurulması ve geçmişin unutulması için ciddi bir arzu beslediği görüşünü edindi. Zamanla iki diplomatın arasında gerçek bir güven bağı kuruldu. Her ikisi de eski kötü günleri unutup dostane komşuluk ilişkilerinin başlaması için her şeyden önce memleketleri yönetenlerin anlaşıp, aynı barış fikrini paylaşmaları gerektiğine inanıyorlardı.

Venizelos kendinden çok emin, gün görmüş bir politikacıydı. İsmet Paşa'nın çeşitli konulardaki çıkışlarını hoşgörüsüyle izliyordu. Böyle durumlarda:

"Canım, beraber olmakta ikimizin de çıkarı var, bunu bırakalım!" der, başka meselelere geçerdi.

Bazı görüş farklarına rağmen iki adam dostluğu o kadar ilerlettiler ki, Venizelos bir gün "genç dostum" diye hitap ettiği İsmet Paşa ile Mevhibe Hanım'ı evine yemeğe davet etti. Kendi eşi de Lozan'daydı, şehirdeki dairelerinde kalıyorlardı. Bayan Venizelos da kocasının kendisine sık sık sözünü ettiği Türk komutanı ve ailesini tanımak istiyordu. İsmet paşa memnunlukla kabul etti. Fakat Lozan'daki Türk delegasyonu arasında fırtına koptu. Arkadaşları başdelegeyi asla Yunanlı'nın evine yollamak istemiyorlardı.

"Olmaz! Gidemezsin! Bunu kimse anlamaz..." diye itiraz ettiler. İsmet Paşa ısrar edemedi, ama daveti kabul edemediğince de çok üzüldü. Venizelos birkaç kere dileğini tekrarladıktan sonra nihayet kendisine karşı malîcup olan genç diplomatı:

"Durumunu anlıyorum, sana zorluk çıkarmak istemen, bu konuyu unutalım" diyerek teselli etti.

Lozan'da havalar iyice ısınmıştı. Mayıs ayının ortalarına doğru Mevhibe'ye günlerdir beklediği Türkiye'den haberler nihayet ulaştı. Memlekette Ramazan bitmiş, Şeker Bayramı başlamıştı...

Lozan 18 Mayıs 1923

Pek sevgili Hanımanneciğim,

Pek çok meraktan sonra iki mektubunuzu üst üste aldım. Sıhhat ve afiyetinize pek sevindim. Mektubunuz, bayram gecesi, sofrada geldi. Paşa aldı ve açtı, mektupların üzerine baktı, "İkisi de kızlarına, bana bir şey yok!" dedi. Hemen aldım, okuduk. Sizi görmüş, bayram gecesi sizinle konuşmuş gibi olduk. Bu sene hamdolsun bayramı Paşa'nın yanında yaptım. Fakat sizden ayrı bulunduğumuza çok meyus (üzüldük) olduk. İnşallah Kurban Bayramını hayırlı sulh ile hep birlikte İzmir'de yapmamızı Paşa ile Cenab-ı Hak'tan temenni ettik. Ben, buranın bayramından bir şey anlamadım. Yalnız sofrayı güzel, küçük Türk bayrakları ile süslemişler, takvim koymuşlar. Direktör, ufak bir sepet meyve, portakal, kiraz göndermiş. Güzel yemekler yapmışlar. Türk yemeği, zeytinyağlı lahana dolması... İyi olmamış ama, neyse biraz benzemiş. Buradaki yemeklerimiz bol bol balık, et... Sebzeleri haşlayıp, yanına et koyuyorlar. Kuşkonmazı çok yapıyorlar. Benim hoşuma gitmiyor. Dün kuzu eti ile yahniyi canım öyle istedi ki! Yediğiniz zaman beni de hatırlayınız. Bir de pilavları var: "İsmet Paşa pilavı" diyorlar. İlk yaptıkları zaman pirinci çok diriydi. Şimdi öğrendiler, pilavın içine kıyma veya şiş kebabı koyuyorlar, çok tuhaf yemekleri var.

Bayram olduğunu Paşa anladi. Burada bulunan Mısırlı, Türk talebeler otelin alt katına, salona gelmişler. Paşa'yı da, tekmil (tüm) heyeti de davet etmişler. Talebeler tarafından heyete çay ziyafeti verilmiş. Mısırlı bir genç Kur'an okumuş. Paşa, Mısırlılar ve Suriyeliler nutuklar söylemişler. Tekrar Kur'an okunmuş ve merasime son vermişler. Fotoğrafları alınmış, biz aşağı salona inmediğimizden göremedik. Çikolata, şeker aldılar, o gün Paşa'ya gelen misafirlere verdiler.

Sevgili Hanımanneciğim, mektubunuzdaki tesellilere çok memnun oldum. Ömrünüze bereket... Size hastalığımı yazmam hiç doğru değildi. Mektubum size ulaşınca kadar dişim, gözüm geçti. Yalnız, birdenbire yabancı memleket, siz yoksunuz... Sıkıldım... Şimdi sizden haber alıyorum. Aıştım, sıkılmıyorum. Paşa için hiç merak etmeyiniz. Evvelallah duanızla Cenab-ı Hak onu her şeyden muhafaza eder. Hem gazetede gördüğünüz şeylere önem vermeyin. Hiçbirinin aslı yoktur. Dün, Yeni Asır gazetesi Türk gazetecilerine bir ziyafet verdiğimi yazmış. Aslı yoktur. Tekzip ederiz. Ben gazetecilere, değil ziyafet vermek, yüzlerini bile görmedim. Gazeteler çok tuhaf, hiç olmayan şeyleri yazıyorlar. Paşa'yıda sinirlendiriyorlar.

Sizin yemeklerin iyi olmadığını anladım. Eğer kötüyse, çok fena! Mübarek günde ağız tadıyla yemek yiyemedinizse, neye yaradı?

Hepinizi çok göreceğimiz geldi. Hatice'm, İrfan'ım ne yapıyorlar? Pamuk kız, kim bilir daha neler öğrenmiştir? Benim için kucağımıza alınız da, öpünüz...

Şimdilik bu kadar yeter Hanımanneciğim. Paşa ile birlikte mübarek ellerinizden öper, hayır duanızı rica ederiz.

Kızınız Mevhibe

Genç kadın ayrıca Türkiye'de tanıdığı bütün dost ve yakınlarla, komşularına, vali ailelerine ve çocuklarına da teker teker bayram tebrikleri yazmış, selam göndermişti. Aynı sıralarda annesini de kutlayarak kendisinden haberler vermişti:

Lozan 18 Mayıs 1923

İffet Hanım'la, yani Rıza Nur Bey'in haremî (eşi) ile çok iyi, sık görüşüyoruz. Odalarımız bitişik, gece gündüz beraberiz. Sokağa manto ile çıkıyorum. Burada çarşaf giyen

olmadığı için çarşafı çıkıyordum. Bize bir arkadaş daha geldi. Kâtip Hüseyin Bey de hanımını getirtti. O da iyi bir hanım. Bu sabah bayram tebrikine gelmişti. Biz otelin beşinci katındayız, o dördüncü katta. Bazen biz de ona gidiyoruz. Sokağa İffet Hanım'la çıkıyoruz. Bazen çarşıya gidiyoruz, bazen öyle dolaşıp, geliyoruz. Cumartesi günleri öğleden sonra ve Pazar günleri Paşa'nın işi olmuyor. O vakit birlikte otomobil ile kırlara gidiyoruz. Bir otelde kahvaltı ediyor, biraz yaya dolaşıp yine otomobil ile şehre dönüyoruz. Bir prenses var, bize gelmişti, önceden Paşa ile görüşüyormuş. Geçen Cumartesi günü ona gittik, çay içtik. Havalarda değişiyor, üç gündür yağmur yağıyor. Dün biraz iyileşti. Hava iyi olsa, göle gidip, kürek çekeceğiz.

Gazeteye teşekkür ederim. Paşa'ya gönderiyorlar. İleri, Vakıf ve Ankara gazeteleri geliyor. Karagöz gönderirseniz, onu hiç görmüyoruz... Sulh için neler yazıyor?. Başka gazete göndermeyin.

Çarşafı soruyorsunuz. Siyahımı diktirdim. Eteğin önüne, arkasına plise koydurdum. Pelerin çıkmadı, alacağım. Burada bizim para çok pahalı. Bir lira üç frank. İki çift çorap aldım. Biri beyaz, biri siyah, 6,5 liraya. Yaverinkiler kadar iyi değil, onunkiler 10 liraya... İki iskarpın aldım, 50'er franga. Biri beyaz güderi, biri siyah podösüet. Bizim para ile 15 liraya geliyor. Bizim para, para değil. O kadar fevkalade bir şeyler de değil. Bayram'a tembih etmiştim. Rıza Bey dükkânların kiralarından param olursa Lozan'a göndersin, diye. Bizim lira burada çok düşük, göndermesin. İnşallah dönüşte İstanbul'da harcarım..."

Konferans sürerken İsmet Paşa Ankara ile haberleşmesini de sürdürüyordu. Oturumların yoruculuğuna zaman zaman hükümet ile Lozan arasındaki uyumsuzluk ve heyetten bazı üyelerle başdelegenin ters düşmesi de ekleniyordu. Genç diplomat bir taraftan yabancı

güçlerle konferansta savaşırken öte yandan kendi cephesinden gelen zorluklarla da mücadele etmek zorunda kalıyordu.

Bir gün oturumunda yeni bir madde görüşölmeye başlandı. Konu, savaşta her iki tarafın, Türkler ve Müttefiklerin ganimet olarak kazandıklarının ellerinde bırakılıp, hesabının sorulmamasıydı. İsmet Paşa meseleyi açıklayıp, Ankara'dan bilgi istedi. Hükümetten kısa bir cevap geldi. "Biz kimseden bir şey almadık. Müttefiklerle bu tür bir anlaşmaya girmemizde sakınca görmüyoruz, fakat Yunanlılarla durumumuz farklıdır. Yunanlılar bizden ne almışlarsa iade etsinler!" Görüş, İsmet Paşa'ya da mantıklı geldi ve bu yönde konferansta uğraş vermeye başladı. Şiddetli münakaşalar oldu. Türk tarafının ısrarı sonucu konu yan komisyonlara havale edildi. Aradan çok kısa bir süre geçmişti ki, İsmet Paşa Ankara'dan ikinci bir talimat aldı. Savaş sırasında İnebolu'da bir Yunan gemisinin eşyalarıyla birlikte ele geçirildiği öğrenilmişti ve şimdi ganimeti iade edecek durumda değillerdi, "Meseleyi kapatalım, müttefiklerle olduğu gibi, Yunanistan'a da hesap sorulmasın" diyerek fikir değiştirdiklerini bildiriyorlardı. İsmet Paşa çok zor durumda kalmıştı; sanki iki üç gün önce vaziyet alan o değilmiş gibi, çıkıp bu defa meselenin tam aksini savunması gerekiyordu. Heyetini topladı, herkes şaşkınlık içindeydi, "Nasıl yapacağız, ne diyeceğiz." Diye yakınıyorlardı. Başdelege:

"Ben bir yolunu bulurum..." diyerek arkadaşlarını yatıştırdı. Ama kendisini de büyük bir düşünce aldı, bu işin içinden nasıl çıkacaktı?

Bir gün konferansa giderken İngiliz Başdelegesi Rumbold'a rastgeldi, koridorda konuşarak yürüyorlardı. Bir aralık İsmet Paşa sordu:

"Hani bir ganimet meselesi vardı, ne oldu?"

Rumbold durdu, düşündü ve cevap verdi:

"Bilmem, hatırladığıma göre sen itiraz ettin. Biz bu hesaplar tasfiye olsun diye kararlaştırmıştık, siz Yunanlılar ele geçirdiklerini iade etsinler diye ısrar ettiniz. Madde komisyona gönderildi" dedi. Bunun üzerine Türk Başdelegesi sanki önemsiz bir konuymuş gibi,

"Canım bunun ayrılacak bir tarafı yok, bir tasfiye yapıyor, bari

hepsini yapın, bitirin" diye fikrini açıkladı. İngiliz şaşkınlıkla, tekrar:

"Siz tersini istemediniz mi? diye sormak gereğini hissetti. İsmet Paşa gene umursamaz bir tavır takınmıştı. Adam, "Venizelos'la bir görüşeyim" diye yanından ayrıldı.

Gerçekten az sonra Yunan Başdelegesi geldi.

"Böyle bir konudan bahsetmişsin, şimdi ne olacak?" diye sordu. Genç diplomat değer vermediğini vurgulayarak,

"Yunanistan için mutlaka ayrı bir hüküm getirmeye gerek yok" diye görüş belirtti. Kurt politikacı Venizelos ortada tuhaf bir şeylerin döndüğünü anlamıştı ama genç dostuna soru sormadı.

"Pekâlâ öyle yapalım, sana güçlük çıkarmam" diyerek sorunu çözüverdi. İsmet Paşa içinden "oh!" çekti, alınının akıyla bu zorluğu da yenmişti..

Ama problemler bitmiyordu, biri sonuçlanırken öteki başlıyordu. İsmet Paşa her iki konferansta da heyetindeki üyelerle uyumlu çalışmaya gayret etmişti, tıpkı bir askeri komutan gibi görevleri dağıtmış, uzmanları konularına göre ayırmıştı. Konferanstaki tutumlarını olduğu gibi, oturumlar dışındaki sosyal hayatlarını bile yakından izliyordu. Aralarında genç gazeteciler, tecrübesiz görevliler vardı, kapalı bir çevreden gelmişlerdi. İsviçre'nin rahat, değişik ortamına her an ayak uyduramıyorlardı. Zaman zaman başlarına açtıkları sorunları, hatta bazı "kadın meselelerini" bile çözmek başdelegeye kalıyordu. Genç adam kendi kendine "yâ sabır!" çekerek bu kadar işin arasında skandal çıkmaması için uğraşıyordu.

Konferansta en yakın çalışma arkadaşı Doktor Rıza Nur'du. Yabancı dil bilgisi, avrupa görgüsü olan, mücadeleci bir adamdı. Ama oturumlar ilerledikçe, kendisinin titizlikle üzerinde durup, kılı kırk yardığı meselelerde Rıza Nur'un bazen düşünmeden hareket edip, davaya zarar verdiğini görüyordu. Doktor da başdelegenin fazla hassasiyetinden, dikkatinden yakınıyor; evhamını kabaca tarif bile ediyordu:

"Bu adam sokakta gidiyor. Rüzgâr yok, sağ tarafta ağaçta beş on yaprağın biraz kıvılcıdadığını görüp, 'vay, rüzgâr yok, bu yapraklar niye

kımlıyor? Bunda bir hile var' der, tutturur. Artık onu araştırır, zihninde türlü vehim (kuruntu) ve hayaller ile bunları da 'ondan o, bundan şu çıkar' diye halleder!"

Oysa, Rıza Nur'un hafife aldığı bu tavır olmasa, İsmet Paşa kurnaz müttefiklerin karşısında pek çok meselede yenik düşerdi. Nitekim ikinci delegenin dikkatsizliği bir iki konuda pahalıya mal olmuş, kazanılabilecek davaları kaybetmişlerdi. Patrikhane meselesi bunlardan en önemlisiydi.

Lozan'da konferansın ilk bölümünde, Yunanlılar'la çatışmanın başlıca nedenlerinden birisi de Türk heyetinin Rum Patrikhanesinin İstanbul'dan kaldırılması için açtığı mücadeleydi. Mütareke sırasında Patrikhanenin Türkler aleyhine çalışan bütün tertiplerin merkezi olduğu iddia ediliyordu. İsmet Paşa, "Patrikhane Türklerle Rumların iyi ilişkilerini, bir millet halinde kaynaşp, bir devlet içinde yaşamalarını engelleyen unsur olarak mutlaka sınırlarımızdan çıkarılmalıdır" tezini savunuyordu. Bu uğraşı da diğer önemli sorunlar gibi başdelege olarak kendisi yürütüyordu. Müttefikler bu yüzden çok direttiler, aşırı sözler söylediler ve konuyu adeta bir Hıristiyanlık-Türklük meselesi haline getirdiler. Çatışmanın en hararetli bölümünde bir sabah Rıza Nur, İsmet Paşa'ya,

"Sana bilgi vereceğim" dedi. Az önce İngiliz Başdelegesinin kâtabi Nicholson kendisi ile görüşmüş ve Türk tarafını tehditle karışık şikâyet ederek:

"Patrikhane konusundaki tutumunuz bizi İngiliz kamu oyu karşısında güç durumda bırakmaktadır. Halkımızın imanı uyuyan bir aslan halindedir, bu hayvan vurula vurula nihayet uyanacaktır. Uyandığı zaman artık gözü hiçbir şey görmeyecek ve ne yapacağını da kimse bilmeyecektir. Neden böyle yapıyorsunuz" diye sormuştu. Bu sözlere de Rıza Nur şöyle karşılık vermişti:

"Bu, İsmet Paşa meselesidir. Bizzat kendisi ilgileniyor, biz karışmayız!"

Arkadaşının cevabını duyar duymaz oda İsmet Paşa'nın başında döndü. Birden müthiş bir öfkeye tutuldu:

"Ne yaptın? Patrikhane ile yaptığımız bütün mücadeleyi sıfıra indirdin. Sen de benim gibi delegasyona dahilsin. Demek ki mesele heyet üyelerini bağlayan bir talimatın neticesi, hükümetin politikası değildir. İsmet Paşa'nın şahsi bir arzusundan ibarettir, o uğraşmaktadır. Senin sözlerin, âdeta şikâyet eder gibi, 'ona söz geçiremiyoruz' der gibi bir ifade tarzıdır. Bir büyük mücadelede başdelegenin üzerinden hükümetinin, arkadaşlarının, kamuoyunun desteğini kaldırırsan, karşı tarafta bu mücadelenin herhangi bir etkisi ve önemi kalır mı? Çok fena yapmışsın!" diye iyice çıktı. Derhal, Lord Curzon'un sekreterini arayarak acele bir görüşme istedi. Biraz sonra haber geldi, İngiliz Başdelegesi İsmet Paşa'yı dairesinde bekliyordu. Lord Curzon genç Türk diplomatını büyük bir samimiyet ve neşe ile karşıladı. Daha kapıdan girerken ziyaret nedenini bilmeden:

"Ooo, demek bana armağan getirdiniz!" dedi.

İsmet Paşa, hayretle,

"Hayrola? Ne armağanı? Ben sizinle konuşmaya geldim" diye açıkladı.

Lord Curzon:

"Bugün benim doğum günüm de..." dedi.

İki adam oturdular, söze başladılar.

İngiliz:

"Aylardan beri uğraşıyoruz, ondan sonra siz böyle yapıyorsunuz!" diye sitem etti. İsmet Paşa neden bahsettiğini sordu ve Patrikhanenin İstanbul'dan kalkması meselesi ortaya döküldü. Lord Curzon:

"Patrikhanenin dünya sorunları ile uğraşması yoktur. Hiçbir şeye karışmayacak. Onları İstanbul'dan çıkarıp, bütün Hıristiyan âlemini ayağa kaldırmayı niçin istiyorsunuz? İş döndü dolaştı, meselenin içeriği anlaşıldı. Ne hükümetimizin talimatı, ne arkadaşlarınızın haberi var. Bu yalnız sizin kendi arzunuz! Sabahleyin yardımcılarımız görüşmüşler bana bu bilgileri getirdiler!" dedi. İsmet Paşa, "Yanlış anlaşılış..." diye itiraza başladıysa da Curzon eliyle onu durdurarak:

"Nafile uğraşmayın. Tamir edemezsiniz!" diye konuyu kapadı.

Bundan sonra Patrikhane meselesi, işin esasına girmeksizin, iki üç gün içinde önem verilmeyen bir mesele haline geldi ve örtüldü. Aradan zaman geçtikten sonra, ikinci konferans toplandığında, özel görüşmelerinde bir gün Venizelos, İsmet Paşa'ya genç adamı müthiş üzüntüye boğan bir gerçeği açıkladı. Aslında, müttefikler Patrikhane davasının düşeceğini görerek, İstanbul'dan kaldırılıp, Yunanistan'da Aynaroz bölgesine yerleştirilmesi için tertip düşünmeye bile başlamışlar, fakat son anda Rıza Nur'un söylediği talihsiz sözler fikirlerini değiştirmelerine yol açmıştı.

Zaten ikinci delege gene ilk konferans sırasında Ermeni yurdu meselesinden bir yan komisyonda olay çıkarmış bunu da o zaman İsmet Paşa güçlükle örtbas etmişti. Konu azınlıklarla ilgili problemler konuşulurken, komisyona ermeni ihtilalcilerden oluşmuş bir heyetin çağırılması ile başlamıştı. Rıza Nur oturum başkanı Montagna'ya şiddetle itiraz etmiş:

"Ne münasebet? Böyle bir topluluğun burada ne işi var? Ben komisyonu terk ediyorum!" diye bağırarak kâğıtlarını toplamış, kapıdan çıkmıştı. Ama sonradan pişman olmuş, nasıl davranacağına karar veremeyerek İsmet Paşa'nın yanına koşmuş:

"Üyelerle büyük kavga ettik, artık benim burada çalışmam mümkün değil, Ankara'ya döneyim!" diye üzüntülerini belirtmişti.

Genç başdelege arkadaşını dinledikten sonra elini omuzuna koyarak, sakın bir sesle:

"Çok iyi olmuş, iyi yapmışsın, seni tebrik ederim" diyerek onu yatıştırmıştı:

"Yalnız hiç telaş etme, çekilmek olmaz. Fakat fena tepki göstermişsin, böyle meyus olmuş gibi bir tavır sergileme" diyerek Rıza Nur'u savunmuştu.

Hemen o sırada Türk heyetindekiler Marki Garoni'den şiddetli bir nota almışlardı. Yazıda bir üyenin yan komisyonda huysuzluk

ettiği, kararı dinlemeyip gittiği anlatılıyor ve "Burası parlamento değil, üyeler oturumu bırakamazlar!" denilerek, "Konferansta çalışacak mısınız, çalışmayacak mısınız?" diye soruyorlardı. İsmet Paşa derhal cevap yazmış, meseleyi anlatarak, "Konferansa dahil olmayan insanların konferansa çağrılmaları, bizim ilgili olduğumuz bir konuda bize emrivaki yapılması usulsüzdür, yanlış yapılmıştır ve bu yanlıştan dolayı esef verici olaylar olmuştur." Diye devam ederek sonunda, "Olmaması daha iyiydi ama bitmiş, geçmiş, meseleyi kapanmış sayıyorum" diye noktalamıştı. Haliyle notayı alan Marki Garoni şaşırılmıştı. Daha sonra İsmet Paşa'ya:

"Meseleyi siz kapanmış saydınız! Bu nasıl şey, asıl şikâyetçi olan bizdik!" diye hayretini belirtince; genç diplomat:

"Bir süre önce ben de usul üzerinden şikayette bulunmuştum. O zaman bana böyle cevap verdiniz. Ben de şimdi aynı yapıyorum!" dile kendini savunmuştu.

İşte, Rıza Nur'un o zamanlar alayla baktığı bu dikkat ve zekâsı, İsmet Paşa için, yıllar sonra söylenen, "Kafasında kırk tilki dolaşır, hiçbirinin de kuyukları birbirine değmez" deyimini yaratmıştı...

Mevhibe'ye gelince... Genç kadın için Lozan günleri bir nevi gelecekteki hayatına hazırlık, staj devresi oluyordu. Şimdiye kadar asker eşi olmayı öğrenmişti, cesurdu, sabırlıydı, sır tutmasını biliyordu. Ama burada siyasi yaşantının inceliklerini de gözlemlemesi gerekmişti. Mevhibe, uyumlu kişiliğine pratik zekâsını da ekleyerek kendisine göre bazı ilkeler edinmeye başlamıştı. Zaten kavgadan, tartışmadan hoşlanmayan, uzlaşmacı bir tabiatı vardı ama, aynı zamanda dalkavukluğu, fazla iltifat ve aşırı ilgiyi de hiç sevmediğini keşfetmişti. Oysa bu tür insanlar kendisinin ve İsmet Paşa'nın çevresini bırakmaz olmuşlardı. Mevhibe kocasının gerek yabancı heyetler, gerekse kendi arkadaşlarıyla aralarında çıkan sorunlarından da daima haberdar oldu. Yalnız belki benzerleri, yangına körükle gider, tartışmayı büyütür, kraldan fazla kralcı kesilir, kavganın içine girerken; Mevhibe, hep sağ duyusunu çalıştırmayı yeğledi. Görevinin,

eşini sakinleştirip, salim kafayla karar vermesini sağlamak olduğunu düşünüyordu. Bu yüzden, İsmet Paşa çetin oturumlardan sonra dairesine döndüğünde kendisini sükûnetle dinleyen, kıskırtmayan, ama sessizliğiyle olayları daha soğukkanlı görmesine olanak sağlayan bir akıllı kadın buluyordu. Mevhibe'nin ağzından en fena diye bilinen kişi için bile kötü söz çıkmıyordu. Aynı şekilde İsmet Paşa'yı göklere çıkaranlara karşı da sorgu dolu bir suskuluk sergiliyordu. Genç kadın etraftan gelecek iyi ve fena tepkilere karşı adeta kocasıyla kendisi arasında bir set çekmişti. Bununla beraber, canayakınlığından, sevimliliğinden de bir şey kaybetmemişti. O kadar alçakgönüllüydü ki, hiçbir zaman "ulaşılamayan kadın" olmadı. Tersine Lozan'da bulunan bütün delege eşleriyle çok yakın arkadaşlık kurdu. hele Rıza Nur'un eşi İffet Hanım'ın yeri başkaydı. Mevhibe geçimsiz, asabi, kocasından çok çeken, aile içi huzursuzluğu unutmak için kendisini dış dünyaya çevirmiş zavallı kadın için gerçek bir dost ve sırdaş olmuştu. Ayrıca heyetden Hüseyin Bey'in eşi Mihri Hanım da Lozan'a geldikten sonra başdelegenin hanımının küçük çevresine katılmıştı. Kısa boylu, tombalak, bilgili bir hanımdı. Nazik halleri, tatlı diliyle Mevhibe'ye kendisini ısındırmıştı.

Mevhibe henüz hayatı boyunca aynı tutumu sürdüreceğinden habersizdi: Oysa, ilerki yıllarda da İsmet Paşa politika sahnesinde çeşitli dost ve düşmanlar edinirken, onun sadece sevenleri olacaktı...

Bir gün, genç kadın oteldeki odasına süslü kurdelelerle bağlı, büyük bir karton kutunun bırakıldığını gördü. Lüks bir mağazadan geldiği belliydi. Mevhibe kendi dairelerine getirilen paketi doğal bir merakla hemen açtı ve hayretler içinde kaldı. Renkli kâğıtların arasından birbirinden şık kadın giysileri çıkmıştı. Son moda uygun bir tayyör, bir elbise ve güzel bir pardösü vardı. Fakat bütün bunlar Mevhibe'nin tarzına göre fazla modern, onun giyemeyeceği kadar Avrupaiydi. Genç kadın, ayrıca, eğer kocasının elbiseleri kendisine almış olsa mutlaka önceden danışacağını düşündü. Acaba bir yanlışlık mı olmuştu? Mevhibe'yi bir merak sardı, aklına türlü türlü ihtimaller geldi. İşin içinden çıkamadı. Sonunda paketlerin karşısına oturup, İsmet Paşa'yı beklemeye başladı.

Kocası konferanstan döner dönmez, heyecanla ona koştı ve elinden tutarak:

"Biraz içeri gelir misiniz? Size bir şey göstereceğim..." dedi.

Odalarına girince, yatağın üzerine serilmiş elbiseleri işaret ederek, bir solukta:

"Paşam, bunlar ne?" diye sordu.

Karısının telaşını gören, merakını da anlayan İsmet Paşa ünlü kahkahalarından birini attı. Onun beline sarılarak, saçlarından öptü:

"Hanımcığım gönlünü ferah tut...Kıyafetleri ben getirttim ama, her türlü suçtan masumum. Eşyalar çok muhterem bir hanıma ait. Latife Hanım. İzmir'deyken bu elbiseleri sipariş etmiş, mağazanın ismini de vermişti. Ona yollayacağım" diye açıkladı.

Mevhibe memlekette iken bu ismi çok duymuştu. İzmirli meşhur Uşakizade ailesinin Avrupa'da yetmişmiş, birkaç dil bilen, uyanık, ileri görüşlü kızlarıydı. İzmir'in kurtuluşundan sonra babasının evi ordu karargâhı olmuştu. Paşalara yüzü açık hizmet ettiği söylenmişti. Mustafa Kemal'e yardım etmiş, yabancı komutanlarla görüşmelerinde onun tercümanlığını yapmıştı. Gazi ve bütün arkadaşlarının kendisine saygısı büyüktü, hatta zeki kadına danıştıkları bile anlatılmıştı. Kısa sürede Başkomutanın Latife Hanım'a hürmetten ileri hisler beslediği anlaşılmıştı. İzmir'deki büyük konak Mustafa Kemal ile genç kadının yıldırım aşklarına tanık olmuştu. İsmet Paşa aralarına daha sonra katılmış, ama Latife Hanım'ı tanıyınca bu beraberliği onaylamış, arkadaşını kuvvetle desteklemişti. İki eski dost Kurtuluş Savaşı'nı birlikte yürütmüşler, yıllarca süren kader birliği yapmışlardı. O güne kadar aralarındaki tek fark aile durumları olmuştu. İsmet Paşa başarılı bir evlilik yapmış, mutlu bir yuva kurmuştu. Özel bir kadının yakınlığı, sıcaklığı, uzakta bile olsa manevi varlığının sürekli ölümle burun buruna gelen erkekler için ne kadar büyük önem taşıdığını kendi tecrübelerinden biliyordu. Artık en büyük isteği yakın dostunun da aynı hayatın tadını çıkarıp, rahat etmesiydi. Bu yüzden Mustafa Kemal ile Latife Hanım evlenmeye karar verdiklerinde, Kâzım Karabekir ile birlikte en çok sevenin insanlardan biri İsmet Paşa olmuştu. Nikâh töreninde yambaşlarında bulunmuş, ama kısa süre sonra Lozan'a

gitmek üzere genç çiftten ayrılmıştı. Mevhibe ile Latife Hanım'ın tanışmaları İzmir'de kısmet olmamıştı ama İsmet paşa o kadar çok sözünü etmişti ki, eşi de kendisini adeta görmüş gibi biliyordu.

Böylece süslü kutunun sırrı çözüldü. İsmet Paşa konu kapanınca sevgili karısına:

"İstersen sen de Latife Hanım'ın alışveriş ettiği mağazaya bir git bak, belki hoşuna gider de, birkaç parça alırsın!" diye fikir verdi. Eşinin çekingenliğini biliyordu. Mevhibe'nin değişimi kolay olmuyordu, yumuşak görüntüsünün altında yatan sağlam kişiliği İsmet Paşa görebiliyordu. Daha sonraları da:

"Siz Mevhibe Hanım'ın inadını bana sorun!" diye tatlı tatlı şikâyet edecekti. Lozan'da eşine cesaret veriyor:

"Hanımcığım, bugün giymediklerini ilerde hiç giymeyecek, geçen günlere üzüleceksin!" diyordu.

Ama bu defa Mevhibe kocasını dinledi: mademki bu mağaza o kadar ünlüydü, kendisi de görerek, oradan eşya alacaktı. Yanında Rıza Nur'un hanımı, lüks butiğe gitti. Lozan halkı konferansla pek ilgiliydi. Şehirdeki herkes gazetelerden gelişmeleri izliyor. Heyetkileri tanıyorlardı. Hele Türk devletinin Başdelegesi İsmet Paşa Avrupalıların merakını fazlasıyla çekmişti. Henüz çıkardığı çizmeleri ve kalpağıyla en çok dikkati o topluyordu. Mağazadaki satıcı kızlar da İsmet Paşa'nın eşinin alışverişe geleceğini öğrenince çok sevinmişlerdi. Genç kadına özel hizmet yaptılar, en güzel kıyafetlerini sergilediler. Mevhibe gördüklerini pek beğendi ama, acaba kendisi giyebilecek miydi? Sonunda siyah ipekli bir pardösü seçti. Ağır kumaş pelerin gibi keşilmişti, kol yerine omuzdan ipek saçaklar dökülüyordu. Genç kadın hızını alamayıp, iki de şapka ayırdı. Biri beyaz, diğeri siyah renkte. Günün modasına uygun olarak, kenarları kalkık başa geçen zarif şapkalardı... Aynaya baktığında Süleymaniye'li Mevhibe'yi tanımakta güçlük çekti, karşısında İsviçreli bayanları bile kıskandıracak ince, düzgün vücutlu, güzel bir kadın duruyordu. Paşasının bu halini görünce kendisiyle iftihar edeceğini düşünerek, gülümsedi.

Karısının gittikçe serpildiğini, yeni hayatına ayak uydurduğunu izleyen İsmet Paşa aslında bir noktada yanıyordu. Mevhibe İsviçre'ye geleli çok değişmişti; neşeli, mutlu bir genç kadın örneği sergiliyordu. Ama gönlünün en gizli yerindeki yarası henüz kapanmamıştı. İnce düşünceli, hassas bir insan olduğu için kederini, üzüntüsünü açığa vurmuyor, hele eşinin bunca ağır görevi arasında kendisiyle özel olarak ilgilenip kafasını karıştırmamasını hiç istemiyordu. Fakat her sokağa çıkışında gözü geniş, tertemiz kaldırımlarda genç annelerin dolaştırdığı, yaylı tekerlerin üzerinde ağır ağır ilerleyen çocuk arabalarına takılıyordu. Her küçük tumbul yanağı, sarı bukleyi gördüğünde aklına, yitirdiği İzzet'inin şeftali kokulu teni geliyor, yanaklarından akan göz yaşlarına engel olamıyordu zamanla derdini yakın arkadaşlarıyla paylaşır olmuştu. Aslında üç kadın da çocuk hasreti içinde yaşıyorlardı. Aralarında yalnız Mihri Hanım anneydi, fakat o da yeni doğum yapmış, ancak bebeği biraz büyüdükten sonra, memleketteki büyüklerine emanet ederek, eşinin yanına, Lozan'a gelmişti. İffet Hanım ise, on bir yıllık evli olduğu halde doğum yapmamıştı. Zaten kocasının da böyle bir arzusu olduğu pek görülüyordu ama, kadıncağız evlat dileğiyle tutuşuyordu. Mevhibe'ye gelince...Ne İsmet Paşa'nın büyük aşkı, ne toplum içinde artan itibarları ona ölen çocuğunu unutturabilmişti.

Genç kadının sıkıntısı gittikçe artıyordu, üstelik geçen günlerle birlikte Türkiye'ye ve annelerine olan özlemi de fazlaşmıştı. Hele bir türlü alışıp seveemediği İsviçre yemeklerinden iyice bıkmıştı. Sık sık gözlerinin önünde memleketin dolmaları, kuzu yahnileri, pilavları geliyor; adeta hatırladıkça ağzının suyu akıyordu. Zaten Lozan'a gelir gelmez diş etlerinden rahatsızlanmış, tam iyileşirken, bu defa başka sağlık sorunları çıkmıştı. Son günlerde Mevhibe'ye gittiği toplantılarda fenalık gelir olmuştu. Bir iki kere artan sıcaklığın etkisiyle olduğu yere yığılmış, etraftakiler telaşla kadının üzerine eğilmişlerdi. Mevhibe hastalığının kocası tarafından duyulmasını istemediği için herkesi yatıştırıyor, yorgunluğunu, zayıflığını bahane ediyordu. Çünkü eğer İsmet Paşa olanları öğrenirse, başına gelecekleri tahmin ediyordu. Başdelege mutlaka çığına dönecek, işinin gücünün arasında karısına

türlü doktorlar bulacak, ufak sıkıntısını önemli bir hastalık gibi görüp, teşhis konmadan huzura kavuşmayacaktı. Oysa Mevhibe çok düşük tansiyonlu bünyesi olduğunu biliyordu, arada sırada bayılması bu yüzden yadırganacak bir durum değildi.

Üç arkadaş bir akşamüstü Lozan'ın ünlü pastanelerinden birine çay içip, pasta yemeğe gittiler. Mevhibe çaydan fazla İsviçre'nin ünlü kakaolarından yapılan sütlü çikolatayı seviyordu. Genç kadınlar siparişlerini verip, neşeyle konuşmaya başladılar. Az sonra beyaz önlüklü, smokin giymiş ciddi garson kendilerine yiyeceklerini getirdi. Mevhibe iştahla kocaman fincanın içinde bulunan buram buram içeceğin mis gibi kokusunu içine çekti. Ama burnuna dolan kakao birden midelerini bulandırdı. Eyvah! Gene fena oluyordu... Arkadaşları telaşlandılar, biri arkadaki pencereyi açarken, öbürü Mevhibe'nin yakasını araladı. Üzüntü ve çaresizlikle genç kadının halini seyrediyorlardı. Neyse ki, Mevhibe'nin sıkıntısı uzun sürmedi, az sonra kendine geldi. Hepsi rahatlamışlardı. İffet Hanım birden bire aklına gelmiş gibi tekrar gülümsemeye başlayan arkadaşına döndü:

"Mevhibe Hanımcığım... Kuzum... Sen hamile olmasın?" deyiverdi.

Arkadaşının dudaklarından dökülen sözler Mevhibe'yi birden gerçeğe yüz yüze getirdi. Tabii ya! O yahni isteği, yabancı yemeklere olan tiksintisi, sonra bu garip bayılmaları! Mevhibe kalbinin derinliklerinde çıkan bir yumrunun boğazında düğümlendiğini hissetti. "Allahuma şükürler olsun, beni yine mesut bir kadın yapacak!" diye minnetle düşündü.

Genç kadın, emin oluncaya kadar sırrını sakladı. Nihayet şüphesi kalmayınca İsmet Paşa'ya konuyu açtı. Ardında da belki kendisinden daha fazla sevineceklerini bildiği memleketteki iki yaşlı kadına mutlu haberi verdi. İzmir'de gerçekten bir bayram yaşandı. Cevriye ve Saadet Hanım'lar yıllardır evlat acısı ile yaşayan sevgili mahzun kızlarının yeniden anne olacağını duyunca ne yapacaklarını şaşırıldılar. Konu komşu hepsi birden Mevhibe'nin heyecanını paylaştı. Kimi kurban kesti, kimi şükran orucuna başladı; çoğu da, genç kadına sevgi dolu satırlar yazarak kutladılar. Mevhibe'nin günleri de onlara cevap

vererek geçiyordu; özellikle kendisine dikkatli davranması için yalvaran annelerini yatıştırıyordu... Kadıncağızlar bir aksilik çıkmasından koktukları için Mevhibe'ye binbir nasihat ediyorlardı:

"Aman üşütme!"

"Aman yemek ye!"

"Aman yolladığım muskayı gömleğine tak!"

"Aman nazardan sakın!"

Lozan 30 Mayıs 1923

Sevgili Anneciğim,

Bu defa mektubumun arası uzadı. Bir aralık vaziyet pek fenaydı. Belli olsun da öyle yazayım diye bekledim. Şimdilik iyi gibi. İnşallah sulh ile döneriz. Konferans mart havası gibi... bir gün iyi, bir gün fena... Dua ediniz de sulh aktine muvaffak olsunlar. Bu kadar uğraşıyorlar. Emekleri boşa gitmesin...

Şimdilik sıhhatim iyidir. Biraz toplandım, rengim geldi. Yemeğimi iyi yiyorum anneciğim, hiç merak etme. Muskayı fanile yakasındaki şeride bağlıyorum. Hiç yanımdan ayırmıyorum. Siz oranın dayanılmaz sıcaklarından bahsediyorsunuz. Biz burada daha ince yün fanilayı çıkaramadık. Yağmur yağdığı zamanlar çok soğuk oluyor. Çoğunlukla günler yağmurlu geçiyor. Ama bugün hava çok iyiydi. İffet Hanım, yeni gelen Mihri Hanımla birlikte üçümüz tramvaya bindik. Ouchy'e geldik, yani gölün kenarında bir yer... Kayığa bindik. İffet ve Mihri Hanımlar kürek çektiler. Bir saat dolaştık. Yabancı memlekette "feniküler" diyorlar, İstanbul'daki tünel gibi, onlara bindik, geldik. Şimdilik yazacak başka şey yok.

Geçen gece karışık rüyalar gördüm, merak ettim. İnşallah cümmeniz afiyettedir. Mektubumu alınca cevabımı gönderiniz, sevgili anneciğim...

Kızınız Mevhibe İsmet

Mevhibe bir taraftan konferansın gidişini günü gününe izlerken, diğer yandan da sağlıklı bir hamilelik geçirmeye çalışıyordu. Artık kocasından her an memlekete dönme müjdesini bekler olmuştü.

Lozan 25 Haziran 1923

Pek Sevgili Anneciğim,

13 Haziran tarihli mektubunuzu 20 Haziranda aldım. Pek çok memnun oldum. Rüyamız doğru çıktı. Bugün 60 gündür soğan-sarımsak yemiyorum. O kadar çok balık yedik ki, artık ağzıma koyamıyorum. Merak etmeyin anneciğim...

Gazeteler elime geçse çok memnun olacaktım. Bir hafta önce bir Karagöz gazetesi gördüm. Buraya Karagöz gelmediğinden galiba kâtipler filan alıyor. Bize göndermiyorlar, bundan sonra da yollamayın. Azize oruca şimdiden başlamasın. İnşallah gelelim de, o vakit tutar. Vaziyet üç gün önce çok iyiydi. Sulh olur, on güne kadar döneriz, diyorduk. Maateessüf yine üç gündür kuponlar meselesi bir türlü hallolmuyor. Bu mesele çözülmünce inşallah sulh ile döneriz. Sulh imzalanırken herkesi kabul edeceklermiş. Biz de gidip, görmek istiyoruz. Sizin mektubunuzu aldıktan sonra Paşa'ya,

"Ne vakit gideceğiz?" dedim. Gülerek,

"Onbeş güne kadar..." dedi. Hiç belli değil, belki çabuk olur, on güne kadar geliriz. "Bugün-yarın gelecekle" diye beklemeyin de, üzülmeyin. Çoğu gitti, azı kaldı. Havadisli mektuplarınıza çok seviniyorum. Buradan size yazacak bir şey yok. İffet Hanım, Mihri Hanım çok çok ellerinizden öperler. İffet Hanım da on bir senelik evli. Çocuğu olmamış. Geçen sene iki aylık düşürmüş. Şimdi onun da 40 günlük. Hiç olmadığı için pek emin olamıyor. Fakat Doktor bey Ankara'da, bu defa oturduğu zaman kendisi İstanbul'daymış. Beşiktaş'ta Ebe Seher Hanım'a kendisini tedavi ettirmiş. Herhalde tedavinin faydası oldu.

Hısım akrabaya, Haydar Rüstü Bey'lere, selam yazın diyenlerin cümlesine selamlar.. Büyüklerin ellerinden, küçüklerin gözlerinden öperim. Dayımın, sizin, Paşa ile ellerinizden öperiz. Baki sıhhat-ü afiyetinize duacıyım, anneciğim...

Rıza Bey'e de mektubun cevabını yazdım.

Mevhibe İsmet

Genç kadın her zamanki gibi kayınvalidesini de ihmal etmiyor, ona da aynı gün ayrıca yazıyordu.

Lozan 25 Haziran 1923

Pek Sevgili Hanımanneciğim,

Beş gün önce size bir mektup göndermiştim. O gün de sizden, hepinizden ayrı ayrı mektup alınca, hepinizi görmüş gibi memnun oldum. Ömrünüze bereket Hanımanneciğim, sık mektuplarınızı aldıkça bizi ihya ediyorsunuz. Çok seviniyoruz. Teyzemle birlikte gönderdiğiniz mektubu da aldım. Çok teşekkür ederim.

Duanızın birini Cenab-ı Hak kabul etti. Sulh için ettiğiniz dua da inşallah kabul olur da bu büyük üzüntüden de kurtuluruz. Bir hafta önce sulh ümitleri pek kuvvetli idi. Sulhün Lozan Darülfünunu'nda (üniversite) imza edileceğinden. Herkesin katılabileceğinden bile bahsediyorlardı. Biz de gidip, görmeye hazırlanıyorduk. İsviçre Reısicumhuru, murahhasları birer birer çağırıp imza ettirecekmiş; nutuklar söyleyecekler, büyük şenlikler yapacaklarmış. Bilmem ki Cenab-ı Hak bize o günleri gösterir mi? Yine bugünlerde vaziyet karıştı. Fakat, belli olmuyor. İnşallah bir iki güne kadar vaziyet iyileşir, sulhü imza eder, öyle geliriz. Bugünkü vaziyeti yazıyorum. Paşa

konferansa gitti. İnşallah hayırlı haberle gelir, mektubum elinize gidince her mesele halledilmiş olur. Sulh için gazetelerden, benden daha iyi havadis alırsınız. Geçen gece gazeteciler saat 00:2'ye kadar Paşa'yı beklediler, "Ne haber alacağız?" diye...

Hanımanneçiğim, ben artık alıştım. Sıkılmıyorum. Sizden mektup almayınca üzüliyorum, şimdi sık sık haberlerinizi alınca seviniyorum. Fatma'nın Azize'ye faydası olduğuna memnun oldum. Zavallı kadıncağz, son zamanında duasını alalım, rahat etsin...

Hanımanneçiğim, piyano için yazıyordunuz. Paşa'ya sordum, "Piyano satılmasın" diyor. Acaba Hacı, tavan arasına çıkartamaz mı? Rıza Bey'e çok teşekkür ederim. Yine bizim işlerimizle pek çok uğraşmış. Ömrüne bereket... Rıza Bey bakmasa, beş para alamayacağız. Hanımanneçiğim, Cenab-ı Hak size, evlatlarınıza tükenmez ömürler ihsan buyursun. Siz bizim başımızın tacısınız. Başımızdan eksik olmayınız. Evlatlarınızla iftihar ediniz, pek sevgili Hanımanneçiğim...

Yemeklerinizin iyileştigiğine pek memnun oldum. Afiyetle yiyiniz. Her sofrada beni de hatırlayınız. Muhterem ellerinizden Paşa ile birlikte pek çok öperiz. Rıza, Hayri Bey'lerin, Paşa gözlerinden öper. Rıza Bey'in istediği elbiseliği buradan alacağım. Rıza Bey'e arz-ı hürmet eder, Hayri Bey'in gözlerinden öperim.

Kızınız Mevhibe İsmet

Paşa konferanstan geldi. Bugün iyi gitmiş, inşallah sulh ile geliriz.

İsmet Paşa'nın kardeşi Rıza Bey Süleymaniye'deki Mevhibe'nin evinde oturmaya devam ediyordu. Genç adam bu arada yengesinin işleri ile de ilgileniyor, büyükbabasından kalan hanın kiralalarının toplanmasına yardımcı oluyordu. Bir ara, Mevhibe'ye İsmet Paşa'nın

ilk sefere gittiği sırada hediye ettiği piyano sorun oldu. Fakat Lozan'dan haber yollayan başdelege satışa kesin karşı olduğunu bildirdi, piyanoyu çatı katına çıkarttılar...

Mevhibe'nin sözünü ettiği gibi Lozan Konferansında sıra, yabancı şirketler ve kuponlar meselesinin çözümüne gelmişti. Fransız delegesi General Pellé, savaş yıllarında Türkiye'deki yabancı sermayeli ve imtiyazlı şirketlerin birtakım zararlara uğradıkları ve bu zararların Türkler tarafından tazminat ödenerek kapanması fikrini ileri sürmüştü... Oysa, konferans çalışırken, 1914 yılından önce Osmanlı Devletinin imtiyaz (ayrıcalık) tanıdığı Fransız, İngiliz ve İtalyan şirketlerinin temsilcileri durumlarını görüşmek için Ankara'ya gitmişler, bir kısmı sorunu çözmüştü. Anlaşamayan şirketler ise kendi devletlerine haklarını kayırmaları için baskı yapıyorlardı. İşin tuhafı, bu şirketlerin, Osmanlı adıyla, fakat yabancı sermaye ile kurulmuş olmalarıydı. Uzun müzakerelerden sonra, İsmet Paşa gelecek yıllarda memleketin ekonomik bağımsızlığını korumaya gayret ederek bir takım kolaylıklar sağlayarak, şirketlerle ilgili konuyu sonuca bağlamayı başardı.

Konferansa takılmış ve çözümü en zor olan sorun ise "kuponlar meselesi" oldu. "Dünyunu umumiye"nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılan memleketlerle aramızda bölünmesi ve sonra da ödenecek borç biriminin belirlenmesi, barışın başlıca şartlarından biri haline gelmişti. İsmet Paşa, konuşmaların ilk bölümünde zorlu bir mücadele ile 1854 yılından beri süregelen ve kendisine miras kalan borcun, sermaye üzerinden, sınırların dışında kalan eski Osmanlı egemenliği altındaki devletlerle Türkiye arasında bölünmesine karar aldırılmıştı. Şimdi ikinci bölümde müttefikler borcun altın olarak ödenmesi için ısrar ediyorlar, Türkiye delegasyonu da Fransız Frangı veya İngiliz Sterlini üzerinde durarak, karşı çıkıyordu. Bir ara, konferans her iki tarafın inadı üzerine durakladı, bir adım ileri gidilmiyordu. Görüşmeler kesildi, buhranlı bir bekleme sürecine girildi. Başta İsmet Paşa olmak üzere tüm delegasyon sıkıntılı, uykusuz geceler geçirdi. Genç general bu defa da ekonomik danışmanları ile masa başında günlerce çalıştı. 70 yıl içinde Osmanlı kasasına 220 milyon lira kadar borç para

girmişti. Birinci Dünya Savaşına katılırken bu miktardan 140 milyon lirası hâlâ duruyordu. İsmet Paşa Lozan'da karşılaştığı bu durumdan gelecekteki siyasi yaşamını da etkileyecek önemli bir sonuç çıkardı: "Borç alan, borçlandıktan sonra sürekli verir! Aradan 50 yıl geçer, hesaplaıldığı vakit, ilk zamanki kadar borcu olduğunu görür."

Amaçlarına ulaşamayan müttefikler bu defa konferansı kesintiye uğratmak için Yunanlıları kullanmayı denediler. Fakat Venizelos onlara şiddetle karşı çıkınca, yeniden İsmet Paşa ile anlaşmanın yollarını aradılar. Bu çekişme konferansın sonuna kadar devam etti. Nihayet barışı sağlamak uğruna borç meselesi konferans dışına bırakılarak, sonradan şartları görüşülmek üzere ertelendi.

Üç komite halinde çalışan konferans, görevini 17 temmuz akşamı bitirdi. Komitelerin son toplantılarında heyet başkanları birer konuşma yaparak, sonuç almanın huzuru içinde, dokuz ay süren çalışmalar ve gelecek hakkındaki fikirlerini açıkladılar. En son İsmet Paşa söz aldı. Lozan Konferansına katılan bütün delegasyonlara, başkanlarına, danışman ve üyelerine teşekkür etti. Ayrıca en geniş ve nazik misafirsevenliği göstermiş olan İsviçre Cumhuriyeti, Vaud Kantonu ve Lozan şehrine minnetlerini sundu.

Artık sıra Lozan Anlaşmasının imzasına gelmişti.

Aylardır süren yorucu maratonun bitmek üzere olduğunu gören İsmet Paşa'ya ise rahat bir nefes almak gene kısmet olmadı. Zira, Ankara hükümetinden beklediği "imza izni" bir türlü gelmiyordu... Müzakereler bitip, imza günü kararlaştırıldıktan sonra durum Ankara'ya bildirilmişti. Hükümetin kendisine yetki vermesi gerekiyordu. Fakat son sıralarda Lozan heyeti ile Başbakan Rauf Bey arasında bir anlaşmazlık baş göstermişti. Özellikle Yunanistan'dan istenen savaş tazminatı konusunda görüş ayrılıkları vardı. Bu sorun Yunanistan'ın tazminat karşılığında Karaağaç'ı Türkiye'ye bırakması biçiminde çözümlenmişti. Bunun dışında Musul ve Türk-İrak sınırının saptanmasında İngiltere ile bir uyuşma sağlanamamıştı. Sonunda konunun ileride görüşülmek üzere ertelenmesi formülü kabul edilmiş ve konferans görüşmeleri bitirilmişti.

İsmet Paşa ıstırap dolu bir bekleyişe girdi. Birkaç güne kadar Müttefiklerden imza için davet alacaktı; fakat henüz kendi hükümetinin onayını elde edememişti. Genç adamın sinirlerini harap eden dört-beş gün geçti.

Mevhibe ise gelişmeleri izlerken, memleketteki yakınlarına dönüş haberini vermişti bile...

Lozan Temmuz 1923

Pek Sevgili Müşfik Validelerim,

Hamdolsun, Cenab-ı Hak'ın inayeti (iyiliği) ve duanız berekâtı ile sizlere istediğimiz sulhu inşallah pek yakında getireceğiz.

En mühim olan kuponlar meselesi halloldu. Mektubum elinize değince inşallah her iş bitmiş, belki biz de yola çıkmak üzere bulunacağız. Size bu mektubu yazmam gereksiz, benden önce gazetelerden haberler alacaksınız. Fakat daima sevinçli haberler işittiğimiz zaman derhal birbirimize müjde verdik. Bu büyük müjdeyi de bizzat size söylemek isterdim. Ona muvaffak olamadığımdan, mektupla olsun yazıyor, sizlerden ayrı bulunmaktan dolayı üzüntümü biraz hafifletmiş oluyorum.

Hariciye Vekaleti yaverliğine gerek görülmediğinden, Paşa, yaverlerini giden heyetle birlikte, iki gün önce gönderdi. Fakat denizyolu ile gideceklerinden mektubum sanıyorum, ki, onlardan önce elinize geçecektir. Buradan önceki gün öğle vakti hareket ettiler. Trenle Trieste'ye kadar gedecekler. Zannedirim iki gün de orada vapur bekleyeceklermiş. Herhalde on-on iki gün sonra İzmir'de bulunacaklardır.

Paşa üç gecedir gün doğduktan sonra yatıyor. Pek sıkıntıdaydı. Hamdolsun bugün yüzü güldü. İnşallah bunlar

sıkıntılarının sonudur. Yakında, İzmir'e gelince sizlere kavuşur, iyi günler geçirir, bugünleri unutturuz.

Sevgili validelerim, muhterem ellerinizden Paşa ile pek çok öperiz. Bu bayramı da birlikte yapmak pek kısmet olmayacak gibi... Yolda, yahut İstanbul'da bulunacağız. Fakat inşallah, sulh bayramı olacak...

Geleceğiz diye mektuplarınızı kesmeyin. Malum ya belli olmuyor. Belki daha fazla kalırız. Size yaverle Paşa'nın, benim mektuplarımı, Lozan hatırası olarak bazı şeyleri göndermiştik.

Azize'nin gözlerinden öperim. Akşam rüyamda Seniha Hanım'da kabak dolması yedim. Pek güzel olmuştu. Yemeklerinize o kadar hasretim ki, gece rüyamda olsun yemeye razıyım!

Baki afiyetiniz Cenab-ı Hak'tan temenni ederim Validelerim.

Kızınız Mevhibe İsmet

Nihayet, İsmet Paşa'nın kâbusu son buldu. Çareyi doğrudan doğruya Büyük Millet Meclisi Başkanı Mustafa Kemal'e ulaşılmakta bulmuştu. Derhal arkadaşına bir telgraf çekti.

Gazi, hemen karşılık verdi.

Ankara 19 Temmuz 1923

İsmet Pâşa Hazretlerine,

18 Temmuz 1923 tarihli telgrafnamenizi aldım. Hiç kimsede tereddüt yoktur. İhraz eylediniz (eriştirdiniz) muvaffakiyeti en har (bol) ve samimi hissiyatımızla tebrik etmek için usulen vaz-ı (kanunen) imza olunduğunun işaretine (bildirilmesini) muntazırız (bekliyoruz) kardeşim.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi

*Başkumandan
Gazi Mustafa Kemal*

İsmet Paşa rahatlamış, girdiği garip çıkmazdan kurtulmuştu. Kalbi şükran dolu olarak Mustafa Kemal'e teşekkür etti.

Lozan 20 Temmuz 1923

Gazi Mustafa Kemal Hazretlerine,

Her dar zamanımda Hızır gibi yetişirsin. Dört beş gündür çektiğim azabı tasavvur (tahmin) et. Büyük işler yapmış ve yaptırmış adamsın. Sana merbutiyetim (bağlılığım) bir kat daha artmıştır. Gözlerinden öperim pek sevgili kardeşim, aziz Şefim.

İsmet

Lozan Antlaşması 24 Temmuz 1923 günü imza edildi. Lozan Üniversitesi'nin yüksek tavanlı, geniş salonu tören için hazırlanmıştı. Sol tarafta bahçeye bakan pencereler, sağ yanda koridora açılan iki kapı vardı. Salonun bir bölümünde yüksek bir kürsü bulunuyordu. Danışmanlar, gazeteciler ve davetliler için tam karşıda yer ayrılmıştı. Kürsünün ilk sırasında sağ tarafta İsmet Paşa, Rıza Nur ve Hasan Bey'ler oturuyorlardı; hemen yanlarında Amerika delegesi Grew görülmüyordu. İkinci sırada Bulgar heyeti vardı. Kürsünün sol tarafına ise sıra ile Sir Rumbold, Montagna yerleşmişlerdi. Arkalarında Japon delegesi, Venizelos ve roman üyeler oturmuşlardı. Yanlarında Belçika ve Portekiz delegeleri dizilmişlerdi. Kürsünün aşağısında karşılıklı yerleşmiş Türklerle müttefik heyetlerin arasına koyu renk bir kadife ile örtülmüş, büyük bir masa konmuştu. Masanın üzerinde parşömen kâğıda basılmış, kenarlarından kırmızı kurdeleler sarkan antlaşma metinleri görünüyordu. Kürsünün iki yanına tören görevlileri sıralanmışlardı.

Mevhibe bu büyük günde kocasını yalnız bırakmadı. Bütün korkusunu, çekingenliğini yenerek yeni pardösüsünü ve siyah

şapkasını giydi. Mihri ve İffet Hanımlarla birlikte törene katıldı. Genç kadın, İsmet Paşa'nın bugüne gelebilmek için neler çektiğini, hangi zorlu aşamalardan geçtiğini çok iyi biliyordu. Konferansın ilk bölümünde kesinti olunca nasıl perişan, üzgün şekilde yurda döndüğünü görmüştü. Yıllardır savaş içinde yaşamış İsmet Paşa için barış, cephe cehennemini tanımamış Ankara'daki bazı milletvekillerinden fazla değer taşıyordu. En büyük amacı bir daha kan akıtmadan dünyanın önünde yeni Türk devletinin kendini ispat edebilmesiydi. Lozan'da sınav geçirecek bir ulusun başdelegesi olarak 3 ay boyunca görev yapmıştı. Şimdi, bütün güçlükler aşıldıktan sonra nihayet özlemle beklenen barışa imza koyacağı an gelmişti. İsmet Paşa'nın hayatındaki en mutlu gün 24 Temmuz 1923 oldu.

Mevhibe bu tarihi günü kendi kaleminden kayınvalidesi ve annesine nakletti.

Lozan 30 Temmuz 1923 (2715)

Pek Sevgili Hanımanneciğim,

Cenab-ı Hak'kın inayeti (lütfu) ve duanız berekâtı ile paşa, hamdolsun, şerefli bir sulhü de imzaya muvaffak oldu. Sizi, vatan ve milletimizi selamete ulaştıran kıymetli evlatlar yetiştirdiğinizden dolayı çok tebrik ederim, Sevgili Hanımanneciğim...

Salı günü bütün Lozan halkı sokaklara dökülmüştü. Otelin önü, üniversite binasına gidinceye kadar bütün yollar ahali (halk) ile dolmuştu. Paşa, murahhasları ile bir otomobilde gittiler. Biz de, İffet ve Mihri Hanım'larla birlikte törene katıldık. Duhuliye (giriş) kartlarımızı gösterdik, içeri girdik, yukarı çıktık. İmza edilecek salona geldik. Salonun resimlerini gazetelerden görmüşsünüzdür. Bizde de var. İnşallah, geldiğimiz zaman birlikte bakarız. Kartımızdaki numara yazılı sıraya geçip, oturduk. Paşa bizden önce gelmiş, yerine yerleşmiş. Biraz sonra İsviçre Cumhurbaşkanı geldi. Doğru kürsüye çıktı. Fransızca bir nutuk söyledi. Ayakta duran kâtiplerden birisi Paşa'nın yanına gitti. Bir şeyler anlattı paşa derhal kalktı,

murahhaslar da beraber... Masanın önüne geldiler. Birer birer imza etmeye başladılar. Cenab-ı Hak'ın bugünleri gösterdiğine binlerce hamdusena (şükür) ettim. Paşa, imzayı bitirdikten sonra mevkiine oturdu. Sıra ile İngiliz, Fransız, İtalya, Japonya, Yunan ve Romanya ile diğer murahhaslar imza ettiler. Yine Cumhurbaşkanı nutuk söyledi.

Tören bir saatte son buldu. Çıktık, otomobillere bindik, otele geldik. Gece kilisenin tepesini donatmışlardı. Otelin önüne halk toplanmış. Fakat bir neşe yoktu. İstanbul'dan dün gelen gazetelerden okuduğuma göre orada fevkalade şenlikler yapılmışlar. Toplarla sulhün imzasını ahaliye ilan etmişler. İzmir'de ne yaptılar? Paşa'yı istikbal (karşılama) etmek için de hazırlanıyorlarmış. Çatalca'ya kadar tren gelecekmiş. Rıza Bey ile Hayri Bey'in de bulunacaklarını ümit ediyorum. Hanımanneciğim, siz de annemle geliniz. Paşa, üç gün İstanbul'da kalacak. Sonra, sulh muahedelerini Mecliste tasdik etmeleri için Ankara'ya götürecektir. Ben bir hafta Nuriye Hanım'larda kalacağım. Paşa Ankara'da ev bulursa, Ankara'ya gideceğim, bulamazsa İzmir'e geleceğim. Paşa da inşallah, işini bitirdikten sonra beş altı ay izin alıp, yanımızda kalmak istiyor. Paşa'nın işi Ankara'da yirmi gün kadar devam edermiş.

Benim İstanbul'da kalmak isteğimim sebebi: Kendime bir çift küpe ile yüzük almak istiyorum. Yaşar Hanım'ın küpesinden seçerim. Siz de lazım olan şeyleri, Hanımanneciğim, lütfen emrediniz de alayım. Sizin halıyı getirirken getiririm. Annem bebek beşiği için yazıyordu. Ben buradan getirmek istemiyorum, pek uğurlu saymıyorum. Yine de siz bilirsiniz, emrederseniz getireyim...

Şimdiye kadar gelecektik, onun için mektup yazmamıştım. Şimdi anlaşıldı, dört beş gün daha buradayız. Paşa da çok sıkılıyor. Amerika meselesi hallolmadığından, ferahlamadı. İnşallah Amerika ile de sulh olur. Heyetteki üyelerin hepsi gitti, biz kaldık.

İsviçreliler Türklerin kazandığı bu sulhten çok memnunar. Cumhurbaşkanları Paşa'yı Bern'e davet etti. Uçakla oraya gittiler. Akşama kadar pencere başında heyecan içinde bekledim. Hamdolsun akşamüzeri salimen döndüler. Burada hiç uçak kazası olmamış. Gece trenle Bern'e üç saatte gidiliyormuş. Uçakla 40 dakikada varmışlar. Rıza Nur Bey, Tevfik Bey, bir İsviçreli, hepsi ayrı uçaklara binmişler. Tevfik Bey'in hanımı da İstanbul'a otele gitmiş. babası ile Tevfik Bey'i orada bekliyormuş. Tevfik Bey, gelmesi için telgraf çekmiş. Kendisi de Paşa ile Ankara'ya gidecek. "Üç gün bari İstanbul'da görüşürüz" demiş. Şimdi İsviçre'de daha uzun kalması gerektiği için üzülüyor, ayrılmak için izin istiyormuş. Hanımanneciğim, siz de İstanbul'a gelerseniz ne iyi olur. Bu bayramı da birlikte yapmak kısmet olmadı. Mübarek ellerinizden pek çok öper, bayramınızı tebrik ederim. Teyzelerimin, yengelerimin, dayı beyin ellerinden öper, bayramlarını kutlarım. İnşallah, yakında kavuşur, bir daha hiç ayrılmayız.

Kızınız Mevhibe İsmet

Hanımanneciğim, annemin mektuplarından sağlığınıza öğreniyorsak da, sizden ayrı haber gelmediğinden mahzun oluyoruz.

Saadet Hanım gerçekten de Lozan günlerinde Mevhibe'yi mektupsuz bırakmamıştı. Yaşlı kadın kızının evine, ailesine, yakınlarına ne kadar bağlı olduğunu biliyordu. Mevhibe uzaklardan bile tıpkı memleketteki gibi yaşlı, genç, herkesin derdiyle, sevinciyle ilgileniyor; göremediklerini, bilmediklerini merak ediyordu. Özellikle yeni hamileliğin verdiği heyecanla kadınlar arasında en çok konuşulan konu bebek meselesiydi. Kim gebeydi? Kimin çocuğu olmuyordu? Kim ne zaman anne olacaktı? Saadet Hanım, kızının hasretini azaltmak için düzenli olarak çevresinden söz ediyor; komşuların, tanıdıkların ufak tefek dedikodularını anlatıyordu. Bir ara

memlekette yayılan bir söylentiye Mevhibe'ye yazdı. İzmir'de Latife Hanım'ın da bebek beklediği haberleri dolaşmıştı. Saadet Hanım kabul günlerinde, komşuların sağdan soldan duyup, anlattıkları olayı kızına duyurmuştu. Mevhibe eşinin böyle bir sürprizi öğrenince ne kadar sevineceğini bildiği içinde hemen İsmet Paşa'ya koşup haberi vermişti: Mustafa Kemal baba olacaktı. Fakat başdelege kendisi ile heyecanlı heyecanlı konuşan karısını çok şüpheli bir tavırla dinlemiş, sonra elini omuzuna koyarak:

"Dur bakalım, o kadar acele etme, iki gözüm... Memlekette herkes Mustafa Kemal ile eşini çok fazla konuşuyor bu sıralarda... hele biraz bekleyelim de, doğruluğunu öğrenelim" diye yatıştırmıştı.

Mevhibe de Lozan'ın son günlerinde Saadet Hanım'a tekrar bir mektup yazarak hem son durumlardan söz etmiş, dönüş haberlerini vermiş, annesinin kendi bebeği için ismarladığı beşik konusunu açmış, hem de Latife hanım hakkında bilgi sormuştu:

"Anneciğim, Lozan'dan gelirken size bağlı iskarpin almak istiyorum. Hanımannemle birlikte başka bir şey istiyorsanız, bildiriniz. Beşik için yazıyordunuz. Bilmem ki, ben getirmek istemiyorum. Yine siz bilirsiniz, bu sevginin üç ayı yolda geçti. Sizi pek çok bekletmeyecek. Acaba Latife Hanım'ın ki kaç aylık mı?"

Oysa, Mevhibe bir süre sonra Türkiye'ye döndüklerinde, Mustafa Kemal ile eşinin çocuk meselesinde farklı düşündüklerini öğrenmiş, duyduğu müjdenin yalnızca bir söylenti olarak kaldığını üzüntüyle anlamış, İsmet Paşa'ya hak vermişti.

Lozan Konferansının imza törenine Mevhibe'nin katılması özellikle yabancı basın çok dikkatini çekmişti. Davetlilere ayrılan sıranın en önünde, geniş kenarlı şapkası ile yüzü açık olarak oturan bu kadını alıştıkları Osmanlı hanım modelinden farklı görmüşlerdi. Genç kadın, ömründe ilk defa orada ellerinde fotoğraf makineleri ile üzerine gelen gazeteci ordusu ile karşılaşmıştı. Dehşetle irkilmiş, yanındaki arkadaşlarının arasına gizlenmişti. Gazeteciler bütün uğraşlarına

rağmen kendilerine sadece mahcup mahcup gülümseyen Türk Başdelegesinin genç, güzel eşinin ağzından hiçbir bilgi alamamışlardı. Mevhibe basınla kendisi arasındaki bu çekişmenin yaşamı boyunca süreceğinden o gün henüz habersizdi. Oysa yıllarca gazeteciler Bayan İnönü'nün peşinden koşacaklar, hatta hayatının bir parçası olacaklardı. Buna rağmen Mevhibe İnönü daima tatlı gülümsemesinin ardına gizlenerek, ağzını kapayacak; özel yaşantısı, fikirleri, görüşleri, zevkleri hakkında kamuoyuna pek az bilgi sızdıracaktı...

İsmet Paşa 24 Temmuz akşamı oteldeki odasına olağanüstü bir keyifle döndü. Kendisini bekleyen karısını her zamankinden daha sıcak bir sevgiyle kucakladı. neşesi yerindeydi. Elini öpüp, tekrar kendisini kutlayan eşinin yanına oturmasını işaret etti.

"Hanımıcığım, sizin dualarınızın büyük yardımı oldu. Allah beni mahcup etmedi" dedi. Sonra aklına eğlenceli bir şey gelmiş gibi, gülerek:

"Bugün konferans salonunda sizi görmüşler. Bana yaşınızı sordular, 27 dedim" diye anlattı. Mevhibe hemen itiraz etti:

"Ama Paşam, ben daha 26 yaşıdayım!"

İsmet Paşa, teslim oluyormuşçasına ellerini kaldırarak:

"Doğru iki gözüm, haklısın... ama biliyorsun burada delegeler arasında en genci benim. Herkes bana adeta çocuk gözüyle bakıyor. Üstelik sizinde bu kadar genç olduğunuzu söylersem, büsbütün gülünç duruma düşmekten korktum" diye kendini savundu.

Mevhibe ile İsmet Paşa bir yaşın böyle, önemli olduğuna inanacak çağdaydılar henüz...

Amerika Birleşik Devletleri, Lozan Konferansında gözlemci olarak bulunduğu için antlaşmaya imza koyamamıştı. Çalışmaların bitmesinden sonra İsmet Paşa bu defa yeni dünya ile Türkiye arasındaki ilişkileri düzenlemek için tekrar görüşmeler başlattı. Amerikalılar Lozan'da yeni kurulan devlete çok yardımcı

olmuşlar,barışın adil koşullarda yapılabilmesi için Türklere destek vermişlerdi. Ta ki iş kapitülasyonlar konusuna gelene dek... Bütün meselelerde İsmet Paşa'nın tarafını tutan Amerikan delegeşi Mr. Grew, müttefiklerin asırlardır izledikleri kapitülasyonlar politikasında ise, onların yanında yer almıştı. Türk delegelerini yıpratran zorlu birkaç gün daha geçmiş, Amerikalılar İsmet Paşa'nın: "Türkiye, içinde kapitülasyonlar olmayan memlekettir" tezini reddetmişlerdi. Bunun üzerine ikinci konferans için Ankara'dan müttefiklere sunulmak üzere getirilen teklif, yeni bir proje olarak ABD hükümetine verilmişti. Sonuç olumlu oldu, kapitülasyonlarla ilgili madde daha ileri tarihlerde Amerikan Senatosu'nda yine takıldıysa da, Lozan'da iki devlet arasında antlaşma imzalandı.

İsmet Paşa da en az Mevhibe kadar vatan hasreti ile tutuşuyordu. Karı koca Türkiye'den ayrılalı üç buçuk ay olmuştu. Mustafa Kemal'den yurda bir an önce dönmeleri için acele bir telgraf alınca hiç oyalanmadılar. Oteldeki son günlerinde Mevhibe bavullarını yerleştirirken, yandaki odada çalışma masasını toplamakta olan eşinin kahkahalarını duydu. Merakla onun yanına geçti. Gözlerinden yaş gelene kadar gülen İsmet Paşa, neden sonra karısının varlığını sezdi. Kendisine, okumakta olduğu, Fransızca yazılmış bir mektubu uzattı, tercüme etti:

26 Temmuz 1923

"Ekselans İsmet Paşa,

Lozan'ı terk etmeden önce, acaba burada bir mülk edinmek istemez misiniz? Elimde, harika göl manzaralı, Alpleri ve Jüra dağlarını gören, ana caddeye beş dakika uzaklıkta, güzel bir villa var. Modern konforla donatılmış yirmi odalı, çok sakın bir yerdedir ve müthiş panoramik konumu bulunuyor.

Siz sahip olamazsanız villayı satın alacak bir kimseyi tanıyor musunuz?

Yatırım olarak da çok iyidir. Savaş sırasında üç yüz bin frankı reddettiğimiz bu ev kesinlikle artık iki mislini eder.

Eğer gezmek isterseniz, lütfen beni adresimden arayınız.

Yakın zamanda görüşmek üzere saygılarımı sunuyorum.

Mösyö Taeger

Not: Eğer zahmet olmazsa bu tekliften tanıdıklarınıza da bahsedin. Evin bulunduğu arazi Haute-Rampe'in ayrıca sera'sı, garajı, tenis kortu ve güzel bir çevresi de vardır."

İsmet Paşa bu mektuba yanıt vermeye gerek görmedi. Gülmesinin sebebi "Mösyö Teager" ın kendisini eski Osmanlı Paşalarıyla karıştırmasıydı. "Mösyö Taeger", nereden bilecekti ki, bu yeni Türk Paşası yediği yemeğin bile parasını cebinden ödemektedir ve eşi, ailesinin iki yakasını ay sonunda nasıl bir araya getirebileceğini kara kara düşünmektedir.

Başdelege 6 Ağustosta Amerika antlaşmasını imzalar imzalamaz trenle İstanbul'a hareket ettiler.

Mevhibe'nin hayatında yeni bir sayfa açılıyordu.

Şehit Ergan Caddesi, Pembe Köşk Konut Sitesi B-2 Blok Daire 1
ÇANKAYA - ANKARA

Tel: (312) 428 18 41 - 427 15 26 Fax: (312) 427 15 26